

mulier instituut

Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs

1-meting

Jorien Slot-Heijs

Jo Lucassen

Lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs

1-meting

met steun van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)

Jorien Slot-Heijs
Jo Lucassen

Mulier Instituut
sportonderzoek voor beleid en samenleving

*Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | I www.mulierinstituut.nl
E info@mulierinstituut.nl | T @mulierinstituut*

Inhoudsopgave

Samenvatting	8
1. Inleiding	12
1.1 Achtergrond en doelstelling	12
1.2 Opzet van het onderzoek	12
1.3 Leeswijzer	13
2. Recente ontwikkelingen en het onderzoekskader	14
2.1 Lichamelijke opvoeding in een veranderende context	14
2.2 Schoolbeleid lichamelijke opvoeding: kerndoelen, lestijd en middelen	15
2.3 Werkwijze en kwaliteit van lichamelijke opvoeding	19
2.4 Aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding en sport	19
3. Leerdoelen, lestijd en middelen	22
3.1 Leerdoelen voor lichamelijke opvoeding	22
3.2 Formatie voor lichamelijke opvoeding	24
3.3 Lestijd voor lichamelijke opvoeding	24
3.4 Accommodatie(s) en middelen voor lichamelijke opvoeding	29
4. Werkwijze en gerealiseerde kwaliteit	35
4.1 Inhoudelijke inbedding van lichamelijke opvoeding	35
4.2 Signalen over kwaliteit lichamelijke opvoeding	38
5. Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport en bewegen	41
5.1 Aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding	41
5.2 Schoolsportaanbod in het voortgezet onderwijs	44
5.3 Samenwerking met lokale partners voor sportaanbod	46
6. Toekomstbeeld voor lichamelijke opvoeding en het sportaanbod	49
6.1 Lichamelijke opvoeding	49
6.2 Aanvullend aanbod lichamelijke opvoeding	50
6.3 Belemmeringen bij uitbreiding lichamelijke opvoeding	51
7. Lichamelijke opvoeding, sport en bewegen volgens leerlingen	55
8. Conclusie en beschouwing	59
8.1 Belangrijkste bevindingen	59
8.2 Perspectief: aanknopingspunten voor beleid en onderzoek	61
Literatuur	63
Bijlage I Methodische verantwoording 1-meting	65
Bijlage II Methodische verantwoording hoofdstuk 7	67
Bijlage III Kerndoelen voor lichamelijke opvoeding	68
Bijlage IV Ontwikkelingen het beroep van leraar lichamelijke opvoeding beïnvloeden	69

Samenvatting

In deze 1-meting is in beeld gebracht hoe lichamelijke opvoeding en sport op scholen voor voortgezet onderwijs in 2018 zijn gerealiseerd. Onderwerpen die aan bod komen zijn de huidige lessituatie, werkwijze en kwaliteit, aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport en toekomstbeeld. Waar mogelijk zijn resultaten vergeleken met de 0-meting uit 2014. Voor de 1-meting hebben 250 schoolleiders en 361 sectieleiders lichamelijke opvoeding van verschillende schoollocaties een online vragenlijst ingevuld. Beide respondentgroepen zijn gewogen naar denominatie, regio en stedelijkheid.

Leerdoelen, lestijd en middelen

- Sectieleiders lichamelijke opvoeding hechten meer waarde aan leerdoelen zoals onderscheiden in het Basisdocument bewegen en sport die zijn afgeleid van 'bewegen verbeteren' en 'bewegen beleven' dan leerdoelen die zijn afgeleid van 'bewegen regelen' en 'gezond bewegen'.
- Het gemiddeld totaal aantal klokuren voor lessen lichamelijke opvoeding verschilt voor vrijwel alle schoolniveaus niet significant van de minimumtabel die als richtinggevend wordt gezien voor een gewenste hoeveelheid lestijd. Maar het totaal aantal klokuren voor vmbo gl/tl is significant lager dan de minimumtabel. Nader onderzoek naar de achtergronden hiervan is zinnig.
- In 2018 is het gemiddeld aantal minuten lichamelijke opvoeding per week over het algemeen gelijk aan 2014. Alleen in de eerste leerjaren van de havo en het vwo is significant minder lestijd ingeroosterd dan in 2014.
- Bijna alle schoolleiders beoordelen de lestijd voor lichamelijke opvoeding in zowel de onder- als bovenbouw als voldoende of goed (89/87%). Sectieleiders beoordelen de lestijd significant minder tenminste als voldoende dan schoolleiders (57%/47%).
- De helft van de schoolleiders geeft, net als in 2014 aan voldoende beschikking te hebben over accommodaties voor lichamelijke opvoeding (50%).
- Schoolleiders beoordelen de middelen voor lichamelijke opvoeding (accommodatie, sport- en spelmateriaal, budget voor sport- en spelmateriaal) significant vaker als goed dan sectieleiders lichamelijke opvoeding. Eén op de vijf sectieleiders beoordeelt de accommodatie en het budget als onvoldoende/slecht.

Werkwijze en gerealiseerde kwaliteit

- Alle scholen maken voor lichamelijke opvoeding gebruik van een vakwerkplan en/of jaarplanning.
- De helft van de sectieleiders lichamelijke opvoeding geeft aan dat op hun schoollocatie sprake is van motivatieproblemen bij leerlingen (54%). Op grote scholen, in de bovenbouw, op het vmbo en bij meisjes zijn motivatieproblemen groter dan op kleine scholen, in de onderbouw, op de havo en het vwo en bij jongens.
- Sectieleiders lichamelijke opvoeding zijn overwegend positief over de kwaliteit van het gerealiseerde onderwijs op de voorgelegde aspecten.
- Bijna alle sectieleiders lichamelijke opvoeding geven aan de bewegingsactiviteiten aan het niveau van de leerlingen aan te passen (89%). Toch geeft een aanzienlijk deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding aan geen aandacht te besteden aan leerlingen met een uitgesproken talent op het gebied van sport en bewegen (74%), leerlingen met sociale of cognitieve beperkingen (61%) en leerlingen met fysieke beperkingen (60%). Op drie van de tien scholen is incidenteel of structureel aandacht voor leerlingen met achterstanden in de motorische ontwikkeling (29%).

- De kwaliteit van het vak lichamelijke opvoeding wordt door zowel schoolleiders (rapportcijfer 7,9) als sectieleiders lichamelijke opvoeding (rapportcijfer 7,6) met een ruime voldoende beoordeeld. Deze rapportcijfers zijn gelijk aan de rapportcijfers in 2014.

Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport en bewegen

- Het aantal schoollocaties met een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding is de afgelopen jaren op het vwo en het vmbo redelijk stabiel gebleven, op de havo is een stijgende lijn zichtbaar. Aan dit lesaanbod neemt nog geen tien procent van de leerlingen deel.
- Het belangrijkste motief van schoolleiders om aanvullend lesaanbod te hebben is het leveren van een bijdrage aan de gezondheid van leerlingen (65%). Sectieleiders lichamelijke opvoeding hebben het profileren van de school op het gebied van sport en bewegen als belangrijkste motief (68%).
- Op alle scholen wordt volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding minimaal jaarlijks een sportdag of -toernooi met leerlingen van de eigen school georganiseerd. Maar een beperkt deel van de scholen (ongeveer 20%) biedt tenminste maandelijks een aanvullend beweeg- en sportaanbod.
- De meeste scholen werken in het kader van beweeg- en sportactiviteiten tenminste één keer per jaar samen met een sportvereniging (78%) en/of sportschool/fitnesscentrum (75%). Dit is gelijk aan 2014.
- Op bijna de helft van de scholen was volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in het afgelopen jaar in meer of mindere mate een combinatiefunctionaris/buurtsportcoach actief (47%). Dit is gelijk aan 2014.

Toekomstbeeld voor lichamelijke opvoeding en het sportaanbod

- De meeste sectieleiders lichamelijke opvoeding willen iets veranderen aan lichamelijke opvoeding op hun schoollocatie (80%), meestal willen zij meer lessen (62%). Schoolleiders willen meestal niets aan lichamelijke opvoeding veranderen (72%).
- Voor zowel schoolleiders als sectieleiders lichamelijke opvoeding is het beschikken over onvoldoende financiële middelen de grootste belemmering om lichamelijke opvoeding te kunnen uitbreiden (respectievelijk 61% en 69%).

Lichamelijke opvoeding, sport en bewegen volgens leerlingen

- Uit een aanvullende analyse op data uit de Leefstijlmonitor blijkt dat de meeste scholieren aangeven één of twee keer in de week lichamelijke opvoeding te krijgen (86%). De meeste scholieren geven aan één tot twee uur per week (37%) of twee tot drie uur per week (36%) lichamelijke opvoeding te krijgen. Hierin hebben scholieren zowel reguliere lessen als aanvullend lesaanbod meegenomen.
- Ruim drie kwart van de scholieren geeft aan wekelijks te sporten (78%), scholieren van het vwo aanzienlijk meer (87%) dan die van het vmbo (71%).
- Het grootste deel van de leerlingen geeft aan elke dag naar school (of werk/bijbaan) te fietsen (85%).

Tot slot

Over het algemeen is het beeld van lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs positief, en hebben weinig veranderingen ten opzichte van 2014 plaatsgevonden. Met de resultaten van dit onderzoek kan een aantal aandachtspunten worden onderscheiden:

- De ingeroosterde lestijd blijft achter bij de normtabel in het vmbo tl/gl en is in de eerste leerjaren van de havo en het vwo significant afgenomen ten opzichte van 2014. Er is inzet nodig om het achterblijven in lestijd tegen te gaan en het lesaanbod over de volle breedte op een toereikend niveau te houden.
- Sectieleiders lichamelijke opvoeding zijn evenals in 2014 minder positief over de huidige stand van zaken dan schoolleiders. Dit kan samenhangen met een verschil in beoordelingsperspectief, maar ook wijzen op verschillen in visie. Voor de toekomst van het schoolbeleid op dit leergebied lijkt het van belang de afstand tussen beide groepen betrokkenen te verminderen.
- Veel sectieleiders lichamelijke opvoeding geven aan motivatieproblemen te zien bij leerlingen. De motivatieproblemen nemen bij een groter deel van de scholen toe dan af. Het is zinnig om nader te onderzoeken waar de afnemende waardering van leerlingen voor het vak vandaan komt.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond en doelstelling

Het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) hecht, in het kader van haar beleid op sportgebied, waarde aan het volgen van de ontwikkelingen op verschillende deelthema's. Eén van die thema's betreft sport en bewegen in het onderwijs. Dit is onder meer interessant in het perspectief van sport- en beweegstimulering onder de jeugd, bevordering van een gezonde leefstijl en talentontwikkeling. De hoeveelheid tijd die aan bewegingsonderwijs in het primair en voortgezet onderwijs wordt besteed, vormt één van de sport kernindicatoren die het ministerie van VWS wil (laten) monitoren¹.

Ook het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) heeft er, als richtinggevend ministerie voor het onderwijs, belang bij dat de stand van zaken rond bewegen en sport op school periodiek in beeld wordt gebracht. Vanuit dit ministerie worden de kaders bepaald waarbinnen scholen aan bewegen en sport aandacht kunnen besteden, in het bijzonder voor het vak lichamelijke opvoeding. Het Mulier Instituut voert met steun van het ministerie van VWS inmiddels een aantal jaren periodiek onderzoek uit naar de stand van zaken bij verschillende onderwijsvormen. Doel van dit onderzoek is om een goed beeld te krijgen van de ontwikkeling van een aantal elementen van lichamelijke opvoeding en sport binnen het voortgezet onderwijs, zoals faciliteiten, lesomvang van lichamelijke opvoeding, werkwijze en kwaliteit van lichamelijke opvoeding en aanvullend aanbod.

Aansluitend daarop zijn ook enkele actuele aandachtspunten onderzocht, bijvoorbeeld de bekendheid van scholen met stimuleringsmaatregelen voor sport en bewegen. In lijn met de 0-meting die in 2014 is uitgevoerd naar lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs is in 2018 een 1-meting gedaan, waarvan dit rapport de aanpak, resultaten en conclusies beschrijft.

1.2 Opzet van het onderzoek

De benodigde gegevens voor dit onderzoek zijn verzameld door een online vragenlijst af te nemen onder een representatieve steekproef van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders² in het voortgezet onderwijs. Er is bewust gekozen om beide groepen te bevragen, omdat sectieleiders lichamelijke opvoeding vanuit een andere invalshoek naar lichamelijke opvoeding kijken dan schoolleiders. Dit bleek ook uit de 0-meting in 2014 (Reijgersberg et al., 2014). De online vragenlijst is, op enkele wijzigingen na, onveranderd gebleven ten opzichte van de 0-meting. Gegevens over de deelname van leerlingen aan keuze-examenvakken voor lichamelijke opvoeding zijn door Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) verstrekt. In hoofdstuk 7 is van data van de Leefstijlmonitor (aanvullend) gebruikgemaakt.

¹ <https://www.volksgezondheinzorg.info/sport/kernindicatoren#!node-inhoud-kernindicatoren-sport>

² Sectieleiders zijn vakleerkrachten lichamelijke opvoeding met een coördinerende verantwoordelijkheid voor alle bij dit vak betrokken leerkrachten. Onder schoolleiders vallen ook rectoren en directeuren.

De online vragenlijst bestond uit voornamelijk gesloten vragen. 250 schoolleiders en 361 sectieleiders lichamelijke opvoeding van verschillende schoollocaties hebben aan het onderzoek meegewerkt. Om de uitkomsten representatief te laten zijn voor het gehele voortgezet onderwijs, zijn de uitkomsten gewogen naar denominatie, regio (Nielsen-cluster) en stedelijkheid (bijlage I). De weging is op dezelfde manier als in de 0-meting toegepast. Bij het analyseren van de gegevens zijn verschillen tussen verschillende achtergrondkenmerken (schoolgrootte, denominatie, stedelijkheid en regio (Nielsen-cluster)) onderzocht. Ook zijn verschillen tussen de gegevens van 2014 (0-meting) en 2018 (1-meting) onderzocht. Significante verschillen³ tussen de metingen worden in begeleidende tekst bij de figuren en tabellen beschreven. Relevante significante verschillen naar achtergrondkenmerken worden puntsgewijs onder de figuren en/of tabellen weergegeven.

In deze rapportage wordt de situatie voor het voortgezet onderwijs als geheel beschreven. Veel schoollocaties bieden meerdere onderwijsniveaus aan. Alleen vragen waar specifiek is gevraagd naar aspecten per onderwijsniveau, zoals lestijden voor lichamelijke opvoeding, worden in deze rapportage per onderwijsniveau weergegeven.

Zie bijlage I en bijlage II voor een uitgebreidere methodische verantwoording.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de achtergrond van de 1-meting en ontwikkelingen binnen lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs nader toegelicht.

Resultaten van de 1-meting worden in de hoofdstukken 3 tot en met 6 gepresenteerd. In hoofdstuk 3 wordt de lessituatie lichamelijke opvoeding beschreven, in hoofdstuk 4 staat de werkwijze en kwaliteit van lichamelijke opvoeding centraal. Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport en bewegen wordt gepresenteerd in hoofdstuk 5, en hoofdstuk 6 gaat over het toekomstbeeld van lichamelijke opvoeding.

In hoofdstuk 7 wordt een aanvullende analyse gepresenteerd met data uit de Leefstijlmonitor. Leerlingen van het voortgezet onderwijs hebben zelf een aantal vragen over lichamelijke opvoeding en sport beantwoord.

In hoofdstuk 8 worden de belangrijkste bevindingen uit de 1-meting weergegeven, met daarbij aansluitend enkele aanknopingspunten voor beleid en onderzoek.

³ Significantiëniveau: $p < 0.05$.

2. Recente ontwikkelingen en het onderzoekskader

2.1 Lichamelijke opvoeding in een veranderende context

Het onderwijs, ook de lichamelijke opvoeding, wordt geconfronteerd met een veranderende maatschappelijke context (Bax, 2010; Brouwer, Van Berkel, & Van Mossel, 2017). De opvattingen over de rol van scholen in de maatschappij zijn aan verandering onderhevig. Het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) wijst in haar curriculumspiegel 2017 op verschillende ontwikkelingen rond het onderwijs die leiden tot een herbezinning en op sommige punten een herinrichting van het curriculum voor bewegen en sport of lichamelijke opvoeding⁴ in het voortgezet onderwijs:

- aandacht voor gezondheid in het onderwijs (met name de Gezonde School ontwikkeling);
- toenemende aandacht voor talentontwikkeling (in dit geval ruimte voor sport toptalent op school) en het tegemoet komen aan de sportvraag van leerlingen;
- toenemende samenwerking van scholen met allerlei (sport- en beweeg)partners in hun omgeving;
- nadruk op de vormende waarde van bewegen en sport (de bijdrage aan persoonsvorming en de ontwikkeling van sociale competenties);
- een accent op de zorgfunctie van onderwijs (die is toegenomen met de invoering van Passend Onderwijs);
- de bijdrage die bewegen en sport kunnen leveren aan betere (vooral cognitieve) leerprestaties;
- het feit dat bewegen en sport kleur kunnen geven aan het leven binnen een onderwijsgemeenschap (Brouwer, et al., 2017: 369).

De ontwikkelingen wijzen op een veranderende benadering van het onderwijs waarbij de (maatschappelijke) verwachtingen aan het onderwijs worden verruimd of geïntensiveerd. Daarnaast weerspiegelen ze het idee dat de schotten tussen schoolvakken in het voortgezet onderwijs verkleind zouden moeten worden ten gunste van een meer integrale en praktijknabije aanpak. De verbreding van verwachtingen rond lichamelijke opvoeding roept de vraag op in hoeverre deze verwachtingen passen bij de kernopdracht van lichamelijke opvoeding en of het curriculum daarop moet worden aangepast. In de toekomstvisie Human Movement and Sports 2028 (Brouwer et al., 2011) worden initiatieven gericht op de bijdrage van lichamelijke opvoeding aan een gezonde leefstijl, persoonsvorming en leerprestaties nog gepositioneerd als nevenzaken die geen consequenties hebben voor de kernopdracht, maar scholen wel profileringsmogelijkheden bieden.

Tegen de achtergrond van de veranderende maatschappelijke context wordt sinds enkele jaren een stevige discussie gevoerd over de modernisering van het complete onderwijscurriculum (curriculum.nu, 2018; Onderwijs2032, 2016). Dit komt in paragraaf 2.2 verder aan bod.

In deze 1-meting is in beeld gebracht hoe de lichamelijke opvoeding op scholen voor voortgezet onderwijs anno 2018 in deze dynamische context is georganiseerd. Daarbij richten we de aandacht in het bijzonder op de keuze van kerndoelen en gehanteerde werkwijze, de gerealiseerde lestijd en de ingezette middelen voor bewegingsonderwijs en andere sport- en beweegactiviteiten op school.

⁴ Het vak wordt in de regelgeving voor het voortgezet onderwijs op twee manieren benoemd; in de onderbouw is sprake van bewegen en sport, in de bovenbouw van lichamelijke opvoeding.

2.2 Schoolbeleid lichamelijke opvoeding: kerndoelen, lestijd en middelen

Het wettelijk kader voor lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs richt zich op hetgeen leerlingen wordt geleerd en op de kwalificatie van de docenten. *Wat wordt geleerd bij lichamelijke opvoeding staat omschreven in de kerndoelen en eindtermen voor het vak, hoe dit wordt vormgegeven is aan de school.*

Kerndoelen en eindtermen voor lichamelijke opvoeding

De kerndoelen voor lichamelijke opvoeding (onderbouw) gelden sinds augustus 2006 (bijlage III). De wijze waarop de kerndoelen zijn geformuleerd, sluiten aan bij de beleidsvrijheid van scholen en vaksecties lichamelijke opvoeding. Het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) heeft in samenwerking met de Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding (KVLO) een basisdocument voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs samengesteld, waarbij de kerndoelen naar leerlijnen voor lichamelijke opvoeding zijn vertaald (Brouwer, et al., 2012; zie bijlage III). Het doel van deze leerlijnen is om leerlingen 'beter bekwaam maken voor deelname aan een in toenemende mate complexe en gedifferentieerde bewegingscultuur' (Brouwer, c.s. 2012). De leerlijnen zijn geordend naar vier 'sleutels' die leerlingen helpen om toegang te krijgen tot de bewegingscultuur: bewegen beleven, bewegen verbeteren, bewegen regelen en gezond bewegen. Deze sleutels sluiten aan bij de kerndoelen in de onderbouw en de eindtermen van lichamelijke opvoeding zoals in het examenprogramma van vmbo, havo en vwo zijn geformuleerd en bieden ruimte voor verbreding en verdieping.

In 2012 bleek bij onderzoek van de SLO onder vakleerkrachten in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs dat de sleutel 'bewegen beleven' in hun lessen relatief de meeste en de sleutel 'gezond bewegen' relatief de minste aandacht krijgt (Brouwer c.s., 2012). De respons bij dit onderzoek was echter beperkt (n=270).

Bij de 0-meting in 2014 bleken de leerdoelen kennis laten maken met veel bewegingsactiviteiten, leren omgaan met verschillen tussen leerlingen en beter leren bewegen door bijna alle sectieleiders lichamelijke opvoeding (heel) belangrijk te worden gevonden (Reijgersberg et al., 2014). Deze leerdoelen werden afgeleid van de sleutels bewegen beleven en bewegen verbeteren. De overige leerdoelen werden minder belangrijk gevonden. De leerdoelen met betrekking tot de sleutel bewegen en regelen werden op schoollocaties met alleen een havo- en/of vwo-opleiding vaker (zeer) belangrijk gevonden dan op schoollocaties met alleen een vmbo-opleiding. SLO constateert in de Curriculumspiegel 2017 dat leraren bewegingsonderwijs traditioneel het grootste deel van hun tijd en aandacht besteden aan 'bewegen verbeteren', maar dat zij de laatste jaren in verhouding meer waarde aan 'bewegen beleven' lijken te hechten. De voorkeuren voor leerdoelen zijn in deze 1-meting opnieuw nagegaan.

Curriculum in beweging

In de Curriculumspiegel 2017 (Brouwer et al., 2017) signaleert de SLO de ontwikkelingen en actuele vraagstukken van betekenis voor het bewegingsonderwijs. Deze ontwikkelingen en vraagstukken werden eerder beschreven in een trendanalyse (Brouwer, Berkel, Mossel, & Swinkels, 2015) en doen zich in 2017 onverminderd voor. SLO voerde na 2015 op drie punten een nadere verkenning uit: naar lesaanbod, planningswijze en leerlingmotivatie voor het vak.

1. Lesaanbod

Over het uitgevoerde curriculum (het aanbod tijdens de lessen bewegingsonderwijs) en het geleerde curriculum (de leerresultaten van de leerlingen) bleek in 2015 voor het voortgezet onderwijs weinig informatie voorhanden. Na een nadere verkenning na 2015 constateert SLO dat in het aanbod voor het vak meer aandacht is voor trends in de beweegcultuur en meer wordt aangesloten bij de sportbehoefte van leerlingen (Brouwer et al., 2017).

2. Planningswijze

De leerdoelen voor het vak zijn zeer algemeen geformuleerd en geven weinig houvast voor het concrete werkplan per school. Onder meer de SLO en de KVLO hebben zich ingespannen om de doelgerichte aanpak van het bewegingsonderwijs te verbeteren en te verbreden via de ontwikkeling van basisdocumenten, planningstools en referentiebeelden. De resultaten daarvan zijn nog niet overal in de praktijk merkbaar. De planningswijze is overwegend 'traditioneel', met bloksgewijze aandacht voor de geadviseerde leerlijnen (zie bijlage III) en het leren van veel beoefende sporten. De genoemde referentiebeelden kunnen bijvoorbeeld een basis vormen voor het volgen van de progressie bij leerlingen. Een groeiende belangstelling voor formatieve evaluatie wordt gesignaleerd. Leerlingen worden in toenemende mate betrokken bij hun eigen beoordeling en daarmee bij hun eigen leerproces. Een toenemend aantal scholen voor voortgezet onderwijs is zich aan het herbezinnen op de functie van het rapportcijfer.

3. Motivatie van leerlingen

Bij een niet-representatief onderzoek van de SLO in 2014 onder 1400 leerlingen van groep 7 en 8 van het primair onderwijs en alle klassen van het voortgezet onderwijs bleek dat de waardering voor bewegingsonderwijs geleidelijk afneemt naarmate leerlingen ouder worden (Ekdom & Mossel, 2014⁵). Dit gold het meest voor meisjes, niet-clubsporters en leerlingen met een negatief sportief zelfbeeld.

Zoals eerder gemeld is vanaf 2015 een proces gaande om te komen tot een totale herziening van het onderwijscurriculum. De discussie loopt nog volop, waarbij wordt ook over het leerdomein bewegen en sport intensief wordt gesproken (<https://curriculum.nu/ontwikkelteam/bewegen-sport/>).

Bij twee andere ontwikkelingen van belang voor het curriculum staan we hier kort stil: de vernieuwing van het vmbo en het Gezonde Schoolbeleid.

Vernieuwing vmbo

In het vmbo zijn de beroepsgerichte programma's vereenvoudigd, verduidelijkt en geactualiseerd. Voor de verschillende vmbo sectoren Economie, Techniek, Zorg & Welzijn, Groen/Landbouw en Intersectoraal, zijn door docenten en deskundigen nieuwe examenprogramma's ontwikkeld (<https://nieuwvmbo.nl/vernieuwing-vmbo/>). De nieuwe programma's sluiten aan op actuele ontwikkelingen in de (beroeps)werkelijkheid en de vervolgopleidingen in het mbo. De nieuwe examenprogramma's zijn ingevoerd op 1 augustus 2016.

Elk profiel kent een gemeenschappelijk beroepsgericht deel: het beroepsgerichte profielvak. Hierin worden de belangrijkste competenties, vaardigheden, houdingen en kennis van de beroepspraktijk weerspiegeld. Daarnaast bestaat het examenprogramma uit beroepsgerichte keuzevakken. Ook kunnen

⁵ De waardering voor het vak bij leerlingen in de bovenbouw voortgezet onderwijs bleek 15 procent lager dan die van leerlingen in het primair onderwijs

leerlingen een deel van hun programma zelf samenstellen (keuzevakken) en is er veel aandacht voor Loopbaan Oriëntatie- en Begeleiding (LOB).

Het vak bewegen en sport maakt ook in het nieuwe programma deel uit van zowel de onderbouw (eerste twee leerjaren) van het vmbo, als van de bovenbouw (daar heet het lichamelijke opvoeding). In de kerndoelen en minimale lesomvang zijn op dit punt geen veranderingen. Wel zijn de beroepsgerichte keuzevakken voor bewegen en sport veranderd. In de gemengde en de theoretische leerweg is er een keuze examenvak lichamelijke opvoeding 2, in de beroepsgerichte leerwegen zijn er keuzevakken. De nieuwe beroepsgerichte examenstructuur biedt verschillende mogelijkheden voor sportieve leerlingen in de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg. Het profielvak Zorg en welzijn met als leidend principe 'het werken met en voor mensen' sluit het best aan bij de beroepspraktijk van sport en bewegen. Ter inspiratie van coördinatoren en docenten lichamelijke opvoeding heeft SLO de handreiking Sportieve leerlingen in de bovenbouw vmbo-bb/kb ontwikkeld. Deze handreiking biedt drie voorbeelden van leerarrangementen: een maximale, een gemengde en een minimale beweeg- en sportvariant. Daarnaast is er een beroepsgerichte keuzevak ontwikkeld dat aansluiten bij het uitstroomgebied sport en bewegen: Ondersteuning bij sport- en bewegingsactiviteiten.

Gezonde Schoolbeleid

Vanaf 2012 wordt door de ministeries van VWS en OCW in samenwerking met de onderwijsraden voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs de ontwikkeling en uitvoering van Gezonde Schoolbeleid gestimuleerd. Van scholen wordt verwacht dat zij gezond gedrag bij leerlingen op een aantal thema's bevorderen, waaronder bewegen en sport. Zij ontwikkelen daartoe maatregelen op het gebied van educatie, signalering, schoolomgeving en beleid. Wanneer de school aantoonbaar actief is op een thema, kan een themacertificaat worden behaald. Sinds 2014 kan het themacertificaat bewegen en sport aan voortgezet onderwijs scholen worden verleend. Tabel 2.1 geeft de criteria voor het themagebied bewegen en sport weer die via veertig subcriteria worden getoetst.

Tabel 2.1 Criteria themacertificaat 'Bewegen en sport' voor het voortgezet onderwijs

Pijler	Criteria
Educatie	A. De onderwijsactiviteiten op het gebied van lichamelijke opvoeding zijn vastgelegd. B. De school organiseert jaarlijks een sportdag.
Signaleren	A. De school heeft inzicht in hoe het met leerlingen gaat rond bewegen en sport.
Schoolomgeving	A. De school biedt een structureel aanbod van beweeg- en sportactiviteiten voor leerlingen buiten lestijd. B. Voor kennismaken met sport wordt structureel samengewerkt met buitenschoolse beweeg- en sportaanbieders
Beleid	A. De school voldoet aan de beleidslijn van de onderwijsinspectie (september 2014)

Een Gezonde School kan meerdere themacertificaten hebben behaald. Per 1 augustus 2018 bezitten 310 voortgezet (speciaal) onderwijs scholen een Gezonde Schoolcertificaat (<https://www.gezondeschool.nl/voortgezet-onderwijs/behaal-het-vignet-gezonde-school/overzicht-gezonde-scholen-vo>). Daarvan hebben er 128 een themacertificaat Bewegen en sport.

Op dit punt spelen ook veranderingen in de bewegingscultuur mee. Er is onder leerlingen van het voortgezet onderwijs een groeiende belangstelling voor aan leefstijl- en/of fysiek uiterlijk gerelateerde sporten, zoals crossfit, bootcamp en hardlopen (Brouwer et al. 2017). Het verbeteren van fitheid is op

zich geen onderdeel van de kerndoelen lichamelijke opvoeding, maar fitness is onmiskenbaar een bestanddeel van de actuele bewegingscultuur. Dit roept de vraag op hoe fitness en de aandacht voor een actieve of gezonde leefstijl een pedagogische plek kan worden gegeven in de lichamelijke opvoeding. Kan het bevorderen van fysieke activiteit betekenisvol worden verbonden met onderwijs in lichamelijke opvoeding, bijvoorbeeld door een leerlijn fitness te ontwikkelen die aansluit bij de uitgangspunten van het vak en die activiteiten als fitness en bootcamp een betekenisvolle plaats geeft in het programma lichamelijke opvoeding?

In deze 1-meting wordt in het licht van de beschreven ontwikkelingen en discussies nagegaan hoe leden van de vaksectie lichamelijke opvoeding en schoolleiders anno 2018 denken over de doelen van het vak lichamelijke opvoeding en over de toekomst.

Lestijd

Tot schooljaar 2005/2006 was de hoeveelheid klokuren lichamelijke opvoeding die leerlingen binnen een bepaald schooltype gedurende de volledige opleidingsduur behoren te krijgen wettelijk voorgeschreven. Tabel 2.2 geeft deze minimum lessentabel voor lichamelijke opvoeding weer.

Tabel 2.2 Minimum lessentabel voor lichamelijke opvoeding geldig tot 1 augustus 2005

	Totale lestijd in klokuren gedurende de volledige opleidingsduur	Totaal aantal lessen van 50 minuten gedurende de volledige opleidingsduur	Aantal wekelijkse lesminuten per leerjaar uitgaande van 40 schoolweken
Vmbo (4 jaar)	333	400	125
Havo (5 jaar)	360	432	108
Vwo (6 jaar)	400	480	100

Bron: Inrichtingsbesluit Wet Voortgezet Onderwijs (artikel 23), 1997. Bewerking: Mulier Instituut.

Hoewel deze minimum lessentabel voor lichamelijke opvoeding formeel is komen te vervallen, wordt hier nog steeds van uitgegaan bij de bepaling van een 'acceptabele hoeveelheid onderwijstijd' voor lichamelijke opvoeding. De situatie op 1 augustus 2005 geldt als maatstaf zoals blijkt uit de toelichting bij het inrichtingsbesluit (Wet op het Voortgezet Onderwijs, art 6b) en een schrijven van de Inspectie voor het Onderwijs in september 2014 (Inspectie, 2014). Per schooljaar wordt van 40 onderwijsweken uitgegaan. Op basis van de lessentabel komt dat neer op ongeveer twee lessen van 50 minuten per week gedurende de volledige onderwijsperiode op het voortgezet onderwijs. Andere verdelingen zijn ook mogelijk, maar lichamelijke opvoeding moet in elk leerjaar worden aangeboden en mag in het examenjaar niet voor december worden afgesloten.

Bij de 0-meting in 2014 is een indruk verkregen van de hoeveelheid lestijd die in het voortgezet onderwijs aan lichamelijke opvoeding wordt besteed. Met name voor het vmbo-gl/tl bleef de hoeveelheid gerealiseerde lesuren achter bij het voorschrift in de lessentabel. Voor 2018 is de actuele situatie op dit punt nagegaan.

Actualisering beroepsprofiel

In tegenstelling tot bewegingsonderwijs op de basisschool mag lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs alleen worden gegeven door docenten met een opleiding aan de lerarenopleiding voor lichamelijke opvoeding (bekend als ALO). Deze opleiding leidt op tot eerstegraads bevoegde docenten.

Vanwege de veranderende context en verwachtingen voor het bewegen en sport in het voortgezet onderwijs achtte de KVLO een actualisering van het bestaande beroepsprofiel (Bax, Driel, Jansma, & Palen, 2010) voor leraren lichamelijke opvoeding wenselijk (KVLO, 2017). Daaraan voorafgaand heeft de KVLO een onderzoek gehouden onder haar leden waarin werd gepeild welke van elf actuele ontwikkelingen in hun werk leraren belangrijk vinden (KVLO, 2017a, zie bijlage IV). Alle elf genoemde ontwikkelingen werden door de bevraagde leraren herkend als van belang voor de toekomstige beroepsuitoefening van leraren lichamelijke opvoeding (eens/volledig mee eens tussen 83% en 96%). KVLO leden vonden passend onderwijs, een gezonde leefstijl en persoonsvorming het belangrijkste. Het aandachtspunt talentherkenning kreeg ‘slechts’ een waardering van 70 procent (volledig) mee eens.

Bij de herijking van het beroepsprofiel van de leraar lichamelijke opvoeding zijn de bekwaamheidseisen voor leraren, opgesteld door de Onderwijscoöperatie (Onderwijscoöperatie, 2014), als uitgangspunt genomen. Hiermee wordt aangesloten bij de Wet beroepen in het onderwijs (BIO) en onderwijs brede uitgangspunten. De bekwaamheidseisen maken onderdeel uit van de omschrijving van het beroep leraar. De Onderwijscoöperatie definieert drie samenhangende bekwaamheden: vakinhoudelijke, vakdidactische en pedagogische bekwaamheid. In het beroepsprofiel worden deze drie bekwaamheden en de brede professionele basis geconcretiseerd voor het beroep van de leraar lichamelijke opvoeding.

Het beroepsprofiel is een van de drie onderdelen van de professionele keten van het beroep leraar. De andere twee onderdelen zijn ‘de professionele ruimte’ en ‘het lerarenregister’. Met deze drie onderdelen wordt gestimuleerd dat leraren bekwaam zijn, dat ze handelen volgens de professionele standaard en dat ze hun bekwaamheden onderhouden.

2.3 Werkwijze en kwaliteit van lichamelijke opvoeding

Stegeman et al. (2007) stellen dat lichamelijke opvoeding kwaliteit heeft, als deze beantwoordt aan de wensen en verwachtingen van leerlingen (gebruikerskwaliteit), de verwachtingen van de maatschappij (maatschappelijke kwaliteit) en als het op effectieve en efficiënte wijze (proceskwaliteit) voldoet aan de door de wetgever, c.q. experts neergelegde criteria (productkwaliteit). In deze 1-meting is ervoor gekozen om het onderzoek te beperken tot de proceskwaliteit van het vak lichamelijke opvoeding. Dit betreft vakinhoudelijke aspecten zoals het gebruik van een jaarplanning, een vakwerkplan of methode ter ondersteuning van de lessen. Ook is het van belang dat scholen extra aandacht besteden aan kinderen die minder goed kunnen meekomen. Scholen kunnen daarvoor Motorische Remedial Teaching aanbieden. Voor de proceskwaliteit spelen daarnaast de voorwaarden waaronder het onderwijs wordt gegeven een belangrijke rol, zoals de deskundigheid van de leraar, de beschikbare accommodatie en de wijze waarop het onderwijsleerproces wordt vormgegeven. Hoewel dit zeker ook van belang is, is het om praktische redenen niet goed mogelijk de feitelijke opbrengst van het vakonderwijs of productkwaliteit te onderzoeken. Dit vergt een veel uitvoerigere aanpak, waarbij bijvoorbeeld ook leerlingen en ouders naar hun mening wordt gevraagd.

2.4 Aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding en sport

Alle leerlingen in het voortgezet onderwijs volgen in elk leerjaar lichamelijke opvoeding. Sommige scholen bieden hun leerlingen naast lichamelijke opvoeding binnen het curriculum meer mogelijkheden, zoals een keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw. Er zijn ook scholen die een extra curriculaire aanbod hebben. Vaak gaat het om zogenoemde sportklassen in de onderbouw die bovenop het curriculum worden aangeboden. Naast lichamelijke opvoeding als keuze-examenpak of

extra lichamelijke opvoeding in de vorm van sportklassen, organiseren de meeste scholen in het voortgezet onderwijs ook schoolsportactiviteiten voor hun leerlingen.

Lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw

In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs kunnen scholen in het vrije deel een verdiepend en verbredend programma voor lichamelijke opvoeding aanbieden. De naamgeving voor dit vak verschilt per opleidingsniveau. Op de havo en het vwo heet het vak bewegen, sport en maatschappij. In de gemengde/theoretische leerweg van het vmbo heet het keuzevak lichamelijke opvoeding 2 en binnen de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo is als keuzevak *Ondersteuning bij sport- en bewegingsactiviteiten* ontwikkeld. Het doel van lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw is dat leerlingen zich vanuit meerdere invalshoeken op bewegen kunnen verdiepen en verbreden. Niet alleen het uitbreiden van de eigen bewegingsvaardigheid, maar ook ontdekken welke vervolgmogelijkheden er zijn in de wereld van bewegen en sport. Dat kan als oriëntatie of voorbereiding op een vervolgstudie, maar ook in de vrijwillige sfeer binnen een sportvereniging. In deze peiling is de ontwikkeling van dit aanbod binnen het voortgezet onderwijs nagegaan en de motieven die scholen daarvoor hebben.

Sportklassen in de onderbouw

Scholen in het voortgezet onderwijs kunnen sportklassen in de onderbouw als extra vak bovenop het curriculum aanbieden. In 2005 waren er naar schatting ongeveer vijftig scholen met een sportklas (ongeveer 8% van de 670 scholen; Stegeman, 2005). Het is geen verplichting binnen het wettelijke curriculum, maar leerlingen die kiezen voor een sportklas committeren zich hier vaak aan voor een heel schooljaar. De invulling van sportklassen kan erg verschillen.

Uit de 0-meting lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs (Reijgersberg et al., 2014) blijkt dat een derde van de scholen zich profileert met een extra aanbod bewegen en sport in de vorm van een sportklas met extra lessen lichamelijke opvoeding onder schooltijd. In het verlengde van de 0-meting voortgezet onderwijs voerde de SLO een onderzoek uit naar de invulling van de sportklassen in het vo (Mossel, Brouwer & Boxel, 2016). Hieraan namen 110 vakleerkrachten deel. Met sportklassen proberen de door SLO onderzochte scholen (sportieve) leerlingen aan te trekken. Dit blijkt uit het feit dat vanuit de meeste daarvan aangaven vanuit PR-overwegingen met sportklassen te zijn gestart. Bijna alle scholen geven aan dat de sportklas op één of meerdere aspecten is ingebed in het schoolbeleid. Op 83 procent van de scholen heeft de vaksectie lichamelijke opvoeding het initiatief genomen om sportklassen in te voeren op school. Uit de resultaten blijkt dat ongeveer drie kwart van de ondervraagde scholen sportklassen aanbiedt op vmbo-tl, havo en/of vwo. Minder dan een derde van de scholen biedt sportklassen aan op vmbo-bb, vmbo-kb en/of vmbo-gl en bij vso, praktijkonderwijs is het uitzonderlijk. Gemiddeld zijn er per schoollocatie 159 sportklasleerlingen, die gemiddeld 2,3 extra lessen per week volgen. Hoewel leerlingen zich op alle scholen vrijwillig kunnen aanmelden voor deelname aan de sportklas, vindt op vier op de tien scholen een selectie plaats. In de meeste gevallen gebeurt dat in de vorm van een toelatingstest.

Schoolsport in het voortgezet onderwijs

De meeste scholen in het voortgezet onderwijs organiseren naast de lessen lichamelijke opvoeding ook schoolsportactiviteiten voor hun leerlingen. Uit een inventarisatie van het landelijke schoolsportaanbod bleek dat de meeste activiteiten gericht zijn op competitie tussen leerlingen van een school, maar ook tussen leerlingen van verschillende onderwijsinstellingen in de vorm van toernooien en evenementen

(Reijgersberg et al., 2012). Eén van de grotere schoolsportevenementen is Olympic Moves. Jaarlijks nemen leerlingen van ongeveer 380 middelbare scholen deel aan lokale en regionale kampioenschappen in diverse sporten. De beste teams uit deze voorronden plaatsen zich voor de landelijke finale.

Bij de 0-meting voortgezet onderwijs werd geconstateerd dat op bijna alle schoollocaties één of enkele keren per jaar sportdag/-activiteit onder of buiten schooltijd wordt aangeboden, meestal tegen leerlingen van de eigen school. Ook sportkennismakingslessen of sporten tegen leerlingen van andere scholen vinden op veel schoollocaties plaats.

In het kader van het schoolsportaanbod werken schoollocaties het meest samen met sportscholen/fitnesscentra of sportverenigingen (0-meting). Opvallend is dat in grote steden minder wordt samengewerkt met sportverenigingen, maar vaker en intensiever met de gemeente/sportbuurtwerk. Op een derde van de schoollocaties was in 2014 een buurtsportcoach actief. Meestal één of enkele keren per jaar (25%), maar soms ook wekelijks (10%). Op schoollocaties waar een sportbuurtcoach was betrokken, hadden sectieleiders lichamelijke opvoeding de indruk dat het sportaanbod de afgelopen 12 maanden is toegenomen (55%).

3. Leerdoelen, lestijd en middelen

In dit hoofdstuk wordt de lessituatie van lichamelijke opvoeding weergegeven. De onderwerpen die achtereenvolgens aan bod komen zijn: de leerdoelen lichamelijke opvoeding volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding (paragraaf 3.1), de formatie (paragraaf 3.2), de gerealiseerde lestijd (paragraaf 3.3) en gebruikte accommodatie(s) en middelen voor lichamelijke opvoeding (paragraaf 3.4).

3.1 Leerdoelen voor lichamelijke opvoeding

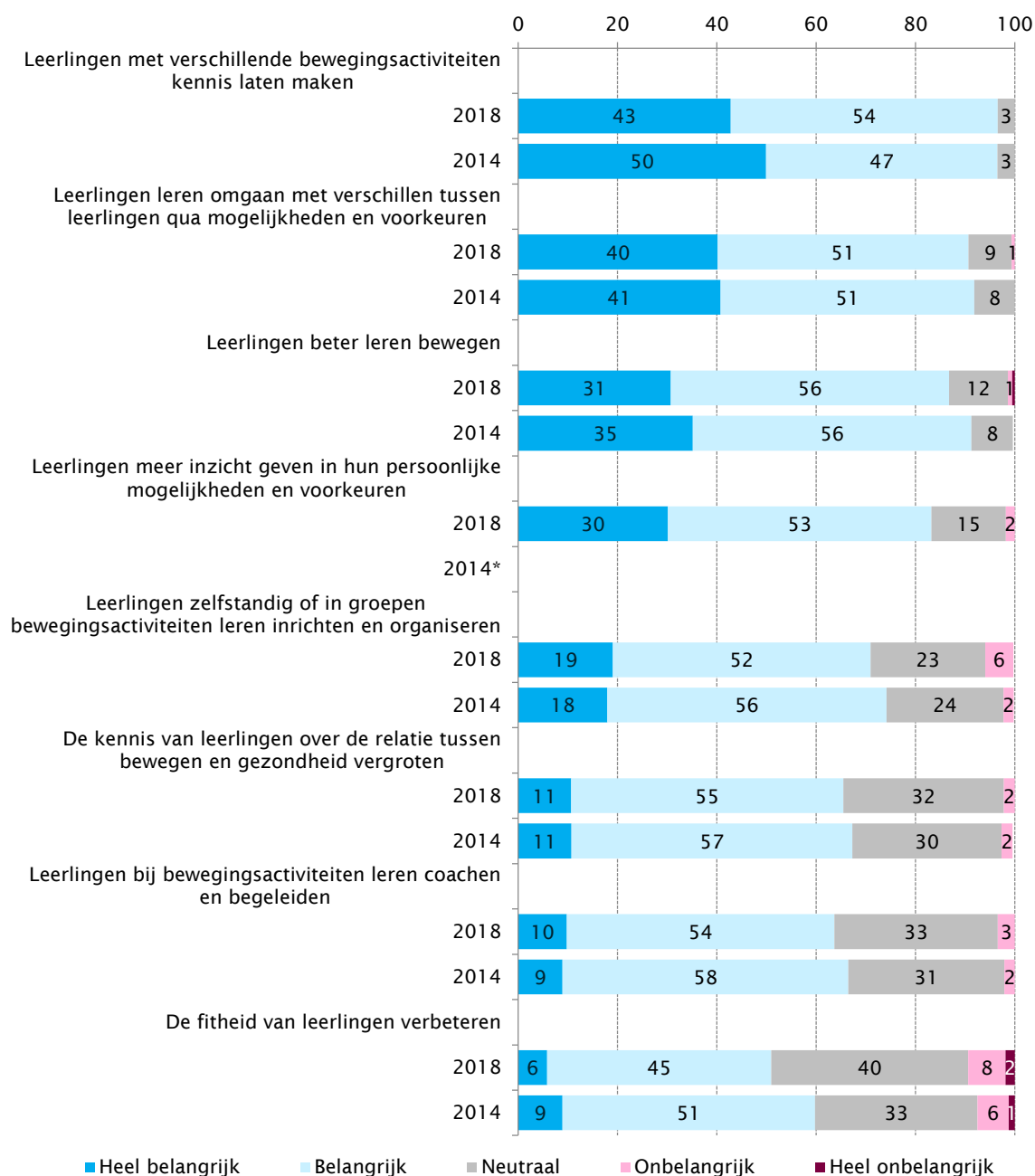
De leerdoelen 'leerlingen met veel verschillende bewegingsactiviteiten kennis laten maken' en 'leerlingen leren omgaan met verschillen tussen leerlingen qua mogelijkheden en voorkeuren' worden door bijna alle sectieleiders lichamelijke opvoeding (heel) belangrijk gevonden (figuur 3.1). Dit was in 2014 hetzelfde. Deze leerdoelen zijn afgeleid van de sleutels 'bewegen beleven' en 'bewegen verbeteren'. Leerdoelen met betrekking tot 'bewegen regelen' en 'gezond bewegen' wordt door een minder groot deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding belangrijk gevonden, maar betreft nog wel de meerderheid.

In 2014 vond een significant groter deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding het leerlingen beter leren bewegen (heel) belangrijk (91%) dan in 2018 (87%). Ditzelfde geldt voor het verbeteren van fitheid van de leerlingen (2014: 60%, in 2018: 51%).

- 'Leerlingen bij bewegingsactiviteiten leren coachen en begeleiden' en 'leerlingen zelfstandig of in groepen bewegingsactiviteiten leren inrichten' worden op scholen met havo (70%) en/of vwo (71%) belangrijker gevonden dan op scholen met vmbo (55-64% (heel) belangrijk)⁶.
- Scholen met extra lesaanbod naast de reguliere lichamelijke opvoeding vinden het leerlingen beter leren bewegen vaker (heel) belangrijk (91%) dan scholen waar geen extra lesaanbod is (82%).

⁶ Door het gehele rapport worden relevante significante verschillen naar achtergrondkenmerken van scholen (grootte, denominatie, vestigingsregio en stedelijkheid, zie bijlage I) puntsgewijs onder de tabellen/figuren benoemd.

Figuur 3.1 Belang van leerdoelen bij lichamelijke opvoeding volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 (n=361) en 2014 (n=402; in procenten)

*In 2014 is deze stelling niet aan sectieleiders lichamelijke opvoeding voorgelegd.

3.2 Formatie voor lichamelijke opvoeding

Een vaksectie voor lichamelijke opvoeding bestaat op een schoollocatie gemiddeld uit 5,4 docenten met een gemiddelde formatie van 3,7 fte (tabel 3.1). Dit is nagenoeg gelijk aan 2014.

Sectieleiders in het voortgezet onderwijs kunnen zich registreren in het beroepsregister voor leraren. Daarmee laten zij zien dat zij bevoegd en bekwaam zijn en in hun professionele ontwikkeling investeren. De beroepsvereniging voor lichamelijke opvoeding (KVLO) is in 2008 met dit beroepsregister gestart. Op een schoollocatie blijken gemiddeld 2,4 docenten in het beroepsregister voor leraren geregistreerd. Scholen met een extra lesaanbod op het gebied van sport en bewegen buiten de reguliere lichamelijke opvoeding hebben significant meer docenten lichamelijke opvoeding en een grotere formatie dan scholen zonder extra lesaanbod.

Tabel 3.1 Samenstelling van de vaksectie lichamelijke opvoeding in 2018 (n=361) en 2014 (n=444), en uitgesplitst naar scholen met en zonder extra lesaanbod lichamelijke opvoeding naast reguliere lessen in 2018 volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding

	Totaal		Extra lesaanbod 2018	
	2018	2014	Ja	Nee
Gemiddeld aantal docenten lichamelijke opvoeding	5,4	5,5	6,3	4,1
Gemiddelde formatie voor lichamelijke opvoeding (fte)	3,7	3,8	4,4	2,8
Gemiddeld aantal docenten in het beroepsregister	2,4	-	2,8	1,9

3.3 Lestijd voor lichamelijke opvoeding

Sectieleiders lichamelijke opvoeding zijn gevraagd naar het aantal lesuren per leerjaar per schoolniveau. Daarnaast hebben zij aangegeven wat het aantal ingeroosterde lesminuten per lesuur is. Op basis van deze gegevens is het gemiddeld aantal minuten lichamelijke opvoeding per week berekend.

In het eerste leerjaar van de middelbare school wordt gemiddeld de meeste lestijd voor lichamelijke opvoeding ingeroosterd (tabel 3.2). Dit betreft meestal ongeveer drie lessen van 50 minuten per week. De gemiddelde lestijd neemt af met de leerjaren. De effectieve lestijd voor lichamelijke opvoeding wordt door sectieleiders lichamelijke opvoeding gemiddeld 10 minuten per lesuur lager ingeschat dan de ingeroosterde lestijd (niet in tabel).

In vergelijking met 2014 is het gemiddeld aantal minuten lichamelijke opvoeding per week gelijk gebleven (niet in tabel). Alleen in havo 1 en vwo 1 werd in 2014 significant meer lestijd per week (toen respectievelijk 147 minuten/week en 145 minuten/week) ingeroosterd dan in 2018 (respectievelijk 140 en 138 minuten/week). Ondanks de geringe verschillen in gemiddelden tussen 2014 en 2018, blijken de verschillen in lestijd tussen scholen wel te zijn toegenomen van 2014 naar 2018: de standaarddeviaties zijn voor nagenoeg alle leerjaren en schoolniveaus toegenomen (niet in tabel).

Tabel 3.2 Lestijd voor lichamelijke opvoeding naar onderwijsniveau volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in het schooljaar 2017/2018 (gemiddeld aantal minuten per week)

	Leerjaar 1	Leerjaar 2	Leerjaar 3	Leerjaar 4	Leerjaar 5	Leerjaar 6
Vmbo bbl/kbl (n=168)						
Gemiddelde	155	139	109	95		
Mediaan*	150	140	100	100		
Standaarddeviatie**	32,2	34,3	25,9	20,4		
Vmbo gl/tl (n=256)						
Gemiddelde	149	128	108	93		
Mediaan*	150	135	100	98		
Standaarddeviatie**	32,0	32,8	23,2	23,8		
Havo (n=186)						
Gemiddelde	140	119	106	99	64	
Mediaan*	141	120	100	100	50	
Standaarddeviatie**	28,9	25,8	20,4	16,7	22,5	
Vwo (n=189)						
Gemiddelde	138	116	103	98	90	59
Mediaan*	150	100	100	100	90	50
Standaarddeviatie**	28,3	25,2	17,2	13,8	20,2	19,3
Totaal gemiddelde	145	125	107	96	77	59

*De mediaan is de middelste waarde. 50 procent van de gevonden waarnemingen bevindt zich onder de mediaan en 50 procent boven de mediaan.

**De standaarddeviatie is een maat voor de spreiding rondom het gemiddelde.

Klokuren lichamelijke opvoeding gedurende de opleiding

Voor 2005 werd een minimumtabel voor lichamelijke opvoeding gehanteerd (tabel 3.3). Per schoolniveau was bepaald hoeveel klokuren lichamelijke opvoeding leerlingen moesten krijgen gedurende de hele opleiding. Hoewel de minimumtabel niet wettelijk is vastgelegd, wordt deze wel gebruikt als normtabel. De gemiddelde klokuren blijken, net als in 2014, net onder de norm te liggen voor vmbo bbl/kbl, vmbo gl/tl en havo, maar alleen voor vmbo gl/tl is dit significant. Op het vwo wordt conform de minimumtabel lesgegeven. In vergelijking met 2014 is het gemiddeld totaal aantal klokuren significant gedaald op de havo, wat verklaard kan worden door de significante vermindering in lestijd in havo 1. Op de andere schoolniveaus zijn geen significante verschillen in klokuren.

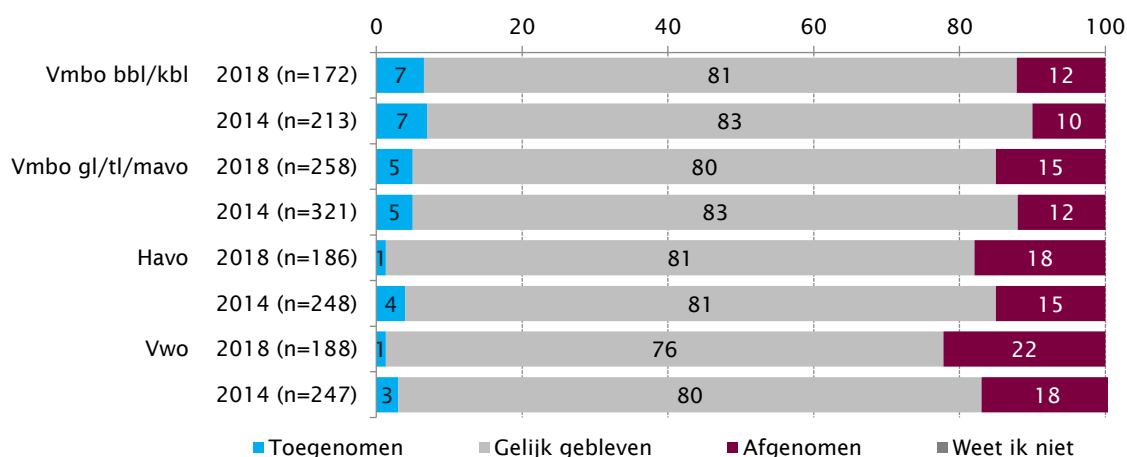
Tabel 3.3 Gemiddeld aantal klokuren lichamelijke opvoeding tijdens volledige opleidingsduur naar onderwijsniveau volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 en 2014

	2018	2014	Klokuren minimumtabel
Vmbo bbl/kbl	333 (n=159)	334 (n=197)	335
Vmbo gl/tl	319 (n=252)	323 (n=318)	335
Havo	351 (n=160)	361 (n=210)	360
Vwo	400 (n=164)	407 (n=219)	400

Ontwikkeling lestijd lichamelijke opvoeding

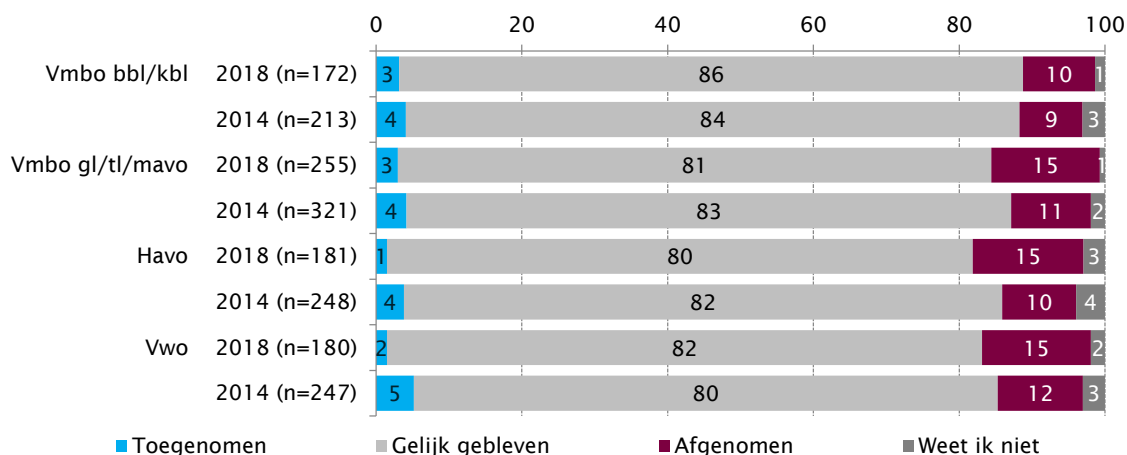
Ongeveer vier op de vijf sectieleiders lichamelijke opvoeding geven in 2018 aan dat de ingeroosterde lestijd voor lichamelijke opvoeding in de onderbouw op hun schoollocatie in de afgelopen jaren gelijk is gebleven (figuur 3.3). De overige sectieleiders lichamelijke opvoeding geven veelal aan dat de ingeroosterde lestijd is afgenomen, met name in het vwo. Ten opzichte van 2014 zijn geen verschillen zichtbaar, maar wel een licht dalende trend.

Figuur 3.3 Sectieleiders lichamelijke opvoeding over de ingeroosterde lestijd voor lichamelijke opvoeding in de onderbouw in de afgelopen vier jaar in 2018 en in de afgelopen vijf jaar in 2014 (in procenten)

Ook voor de bovenbouw is de ingeroosterde lestijd volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding op hun schoollocatie in de afgelopen jaren over het algemeen gelijk gebleven (figuur 3.4). De overige sectieleiders lichamelijke opvoeding geven veelal aan dat de ingeroosterde lestijd is afgenomen, dit geldt voor alle schoolniveaus. Ten opzichte van 2014 zijn geen significante verschillen zichtbaar, behalve dat sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2014 vaker dan in 2018 (2%) aangaven dat de ingeroosterde lestijd in de bovenbouw van het vwo is toegenomen (5%).

Figuur 3.4 Sectieiders lichamelijke opvoeding over de ingeroosterde lestijd voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw in de afgelopen vier jaar in 2018 en in de afgelopen vijf jaar in 2014 (in procenten)

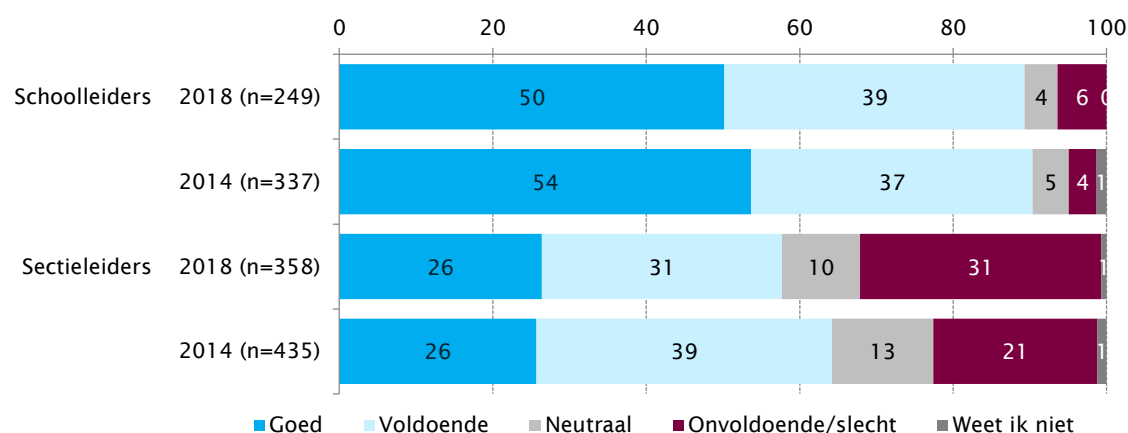

- In de bovenbouw van de havo is de ingeroosterde lestijd vaker gelijk gebleven op scholen met een aanvullend lesaanbod naast de reguliere lessen lichamelijke opvoeding (83%) dan scholen zonder extra lesaanbod (73%). Bij scholen zonder aanvullend lesaanbod is de ingeroosterde lestijd vaker afgenomen (22%). Voor de overige schoolniveaus zijn geen verschillen tussen scholen met en zonder aanvullend lesaanbod.

Beoordeling lestijd voor lichamelijke opvoeding

Bijna alle schoolleiders beoordelen de lestijd voor lichamelijke opvoeding in de onderbouw als voldoende of goed (figuur 3.5). Dit is gelijk aan de beoordeling van schoolleiders in 2014. Sectieiders lichamelijke opvoeding beoordelen de lestijd voor lichamelijke opvoeding significant lager dan schoolleiders. Bijna een derde van de sectieiders lichamelijke opvoeding beoordeelt de lestijd als onvoldoende/slecht. Dit heeft mogelijk te maken met de verschillende benadering van sectieiders lichamelijke opvoeding ten opzichte van schoolleiders. Schoolleiders bekijken lichamelijke opvoeding als onderdeel van het gehele onderwijs op hun schoollocatie, terwijl sectieiders lichamelijke opvoeding logischerwijs lichamelijke opvoeding voorop stellen. Ten opzichte van 2014 beoordelen sectieiders lichamelijke opvoeding de lestijd in 2018 significant vaker als onvoldoende/slecht en minder als voldoende.

Figuur 3.5 Beoordeling van de lestijd voor lichamelijke opvoeding in de onderbouw volgens schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 en 2014 (in

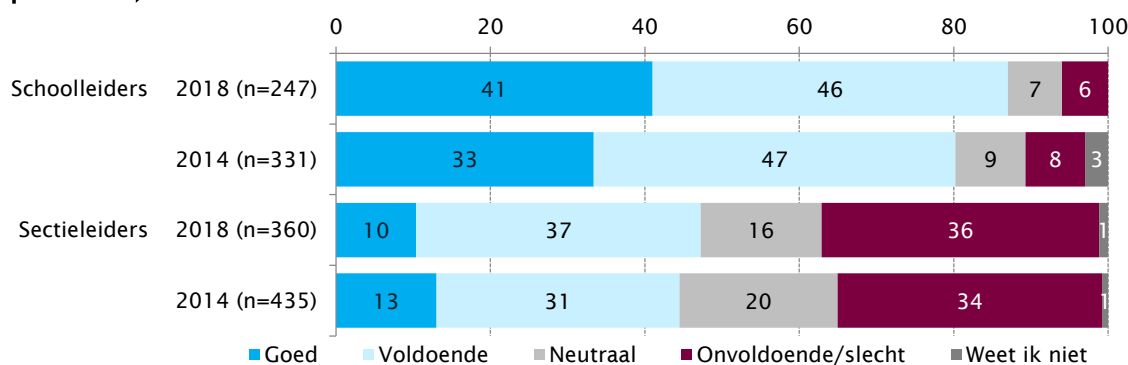

procenten)

- Sectieleiders lichamelijke opvoeding van vmbo bbl (31%), vmbo kbl (32%) en vmbo gl (32%) beoordelen de lestijd voor lichamelijke opvoeding in de onderbouw vaker als goed dan sectieleiders lichamelijke opvoeding binnen vmbo tl (25%), havo (23%) en vwo (21%).
- Sectieleiders lichamelijke opvoeding in de drie grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag) inclusief randgemeenten beoordelen de lestijd voor lichamelijke opvoeding in de onderbouw vaker als goed (35%) dan de andere regio's (24-28%). Sectieleiders lichamelijke opvoeding uit overige regio's beoordelen vaker met een voldoende (30-37%) dan sectieleiders lichamelijke opvoeding uit de randstad (13%).

Schoolleiders beoordelen de lestijd voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw ook bijna allemaal als voldoende of goed (figuur 3.6). Dit is nagenoeg gelijk aan de beoordeling van schoolleiders in 2014. Ook voor de bovenbouw is de beoordeling van sectieleiders lichamelijke opvoeding significant lager dan de beoordeling van schoolleiders. Ten opzichte van 2014 is de beoordeling van sectieleiders lichamelijke opvoeding gelijk gebleven.

Figuur 3.6 Beoordeling van de lestijd voor lichamelijke opvoeding in de bovenbouw volgens schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 en 2014 (in procenten)

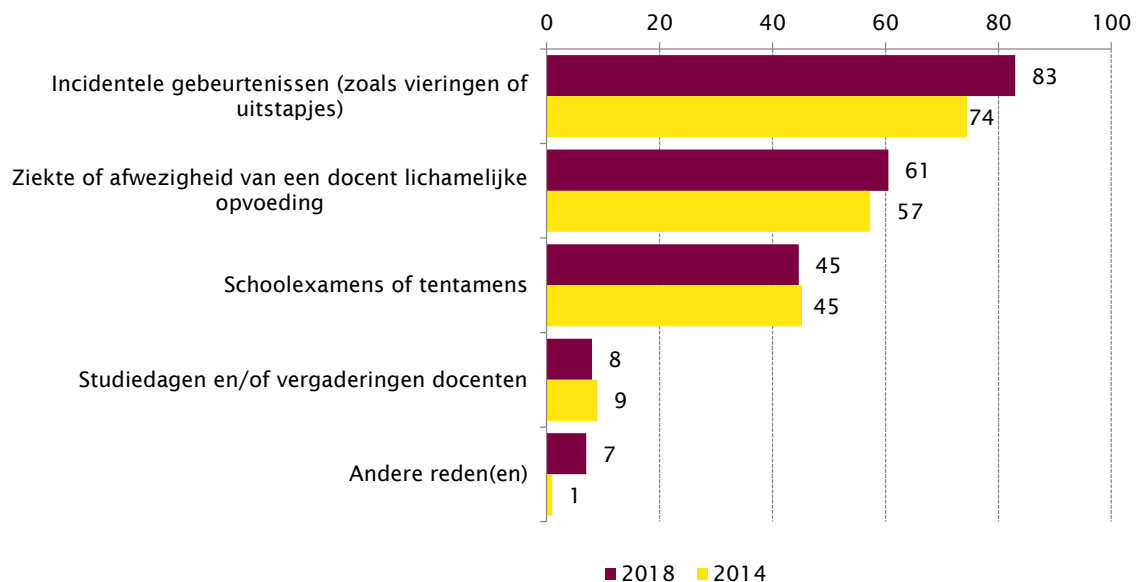
- In de beoordelingen van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders zijn geen verschillen gevonden naar achtergrondkenmerken.

Lesuitval lichamelijke opvoeding

Op 44 procent van de scholen vallen de lessen lichamelijke opvoeding volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding zelden of nooit uit (niet in figuur). Op de helft van de scholen vallen de lessen enkele keren per maand uit (52%). Op enkele scholen vallen lessen wekelijks of vaker uit (3%) of weten sectieleiders lichamelijke opvoeding niet hoe vaak lessen uitvallen (1%). De mate van lesuitval is gelijk aan 2014.

Op scholen waar lessen in elk geval enkele keren per maand uitvallen, zijn incidentele gebeurtenissen de meest voorkomende reden voor uitval (83%, figuur 3.7). In 2018 is dit volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding significant vaker een reden voor uitval van lessen lichamelijke opvoeding dan in 2014. Andere belangrijke redenen voor lesuitval zijn zieke of afwezige docenten lichamelijke opvoeding (61%) en schoolexamens of tentamens (45%).

Figuur 3.7 Reden(en) voor lesuitval lichamelijke opvoeding volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 (n=197) en 2014 (n=249; in procenten, meer antwoorden mogelijk)

- Op het vwo vallen lessen lichamelijke opvoeding vaker uit vanwege incidentele gebeurtenissen (86%) dan op het vmbo bbl (77%), vmbo kbl (76%) en vmbo gl (73%).
- Op de havo (49%) en het vmbo tl (47%) vallen lessen vaker uit vanwege schoolexamens of tentamens dan op het vmbo bbl (37%) en vmbo kbl (36%).
- Op scholen in zeer sterk stedelijk tot matig stedelijke gebieden vallen lessen lichamelijke opvoeding vaker uit vanwege incidentele gebeurtenissen (80-88%) dan op scholen in weinig stedelijke gebieden (48%). Scholen in niet stedelijke gebieden vallen hier tussenin (72%).

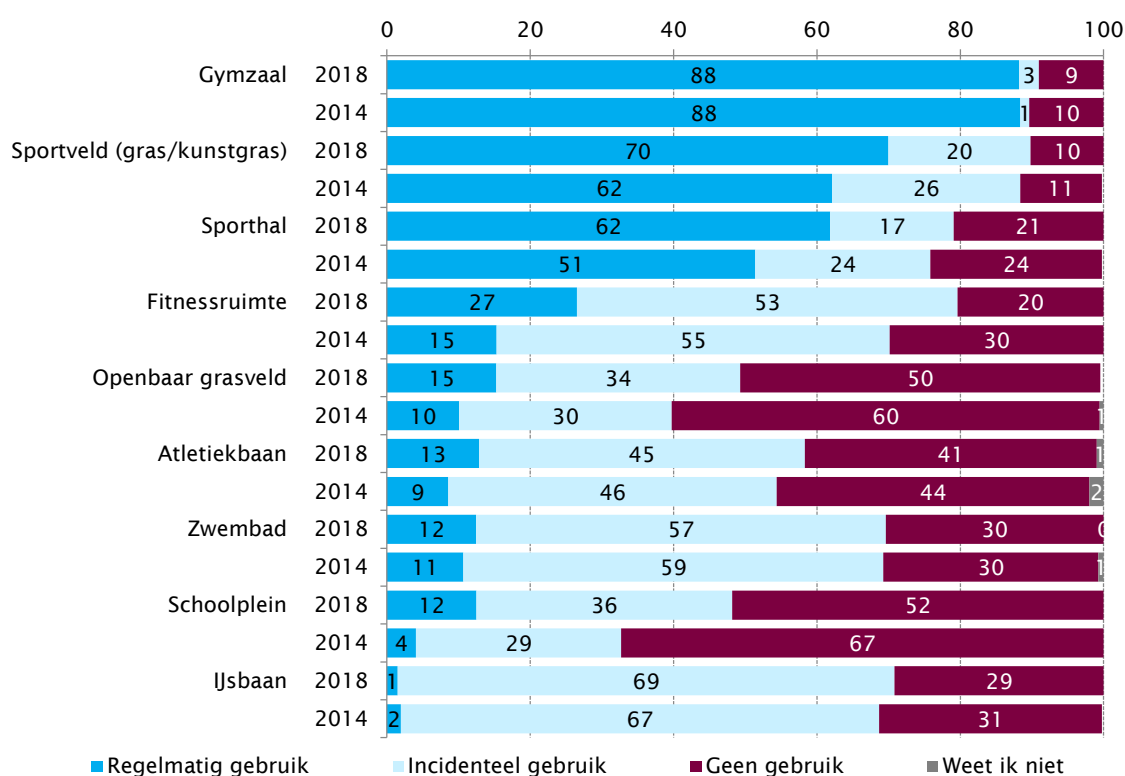
3.4 Accommodatie(s) en middelen voor lichamelijke opvoeding

De meeste scholen maken volgens schoolleiders regelmatig gebruik van een gymzaal (88%) of sportveld (70%) (figuur 3.8). Ook een sporthal wordt door een ruime meerderheid van de scholen regelmatig voor lichamelijke opvoeding gebruikt (62%). De overige voorgelegde accommodaties worden veelal incidenteel of niet gebruikt. Enkele schoolleiders benoemen andere accommodaties die hun school voor lichamelijke opvoeding gebruikt, vooral klimhallen en accommodaties van sportverenigingen (zoals een

voetbalveld of squashbaan). Over het geheel is de variatie in gebruikte accommodaties in 2018 toegenomen ten opzichte van 2014.

In 2018 maken scholen volgens schoolleiders significant vaker regelmatig van een sportveld gebruik (70%) dan in 2014 (62%). Ditzelfde geldt voor het gebruik van een sporthal (2018: 62%, 2014: 51%), schoolplein (2018: 12%, 2014: 4%) en fitnessruimte (2018: 27%, 2014: 15%). Een schoolplein, een openbaar grasveld en een fitnessruimte werden in 2014 significant vaker helemaal niet gebruikt dan in 2018.

Figuur 3.8 Accommodaties die voor lichamelijke opvoeding worden gebruikt volgens schoolleiders in 2018 (n=359) en 2014 (n=343; in procenten)

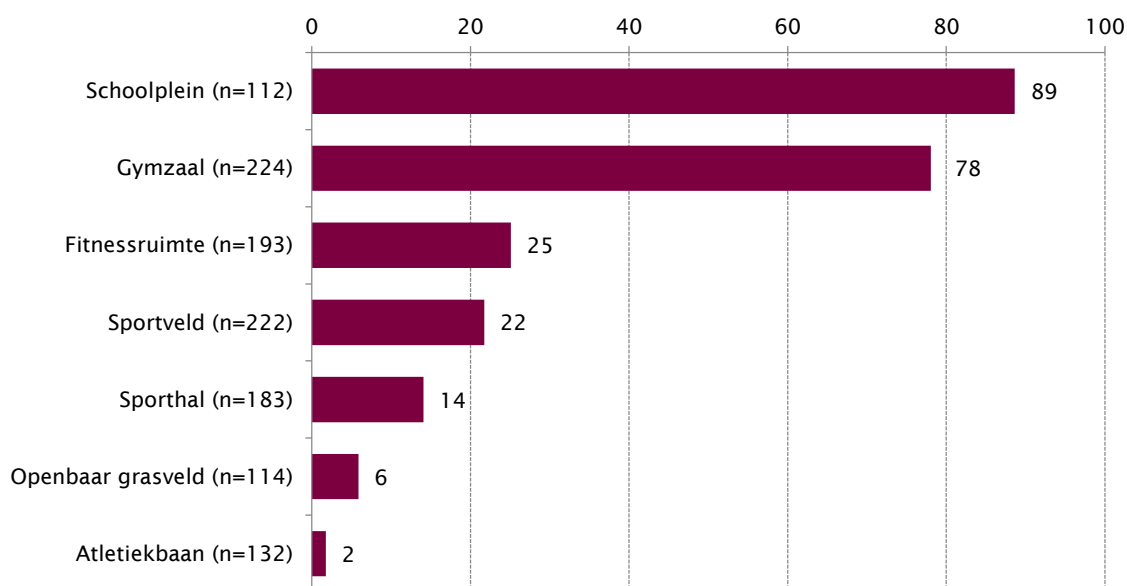

- Kleine scholen (minder dan 250 leerlingen) maken minder vaak gebruik van een sportveld (36%) dan andere scholen (61-87%).
- Scholen met 500 leerlingen of minder maken vaker incidenteel gebruik van het schoolplein (53%) dan scholen met meer dan 500 leerlingen (23-28%). Overige scholen met meer dan 500 leerlingen maken veelal geen gebruik van het schoolplein (54-67%).
- Scholen in sterk stedelijk gebied maken vaker incidenteel gebruik van een atletiekbaan (62%) dan scholen in matig/weinig stedelijk gebied (31%) en niet stedelijk gebied (11%).
- Scholen in niet stedelijk gebied maken vaker geen gebruik van een fitnessruimte (60%) dan scholen in andere regio's (17-21%).
- Scholen in de drie grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag) inclusief randgemeenten hebben vaker een fitnessruimte in eigen beheer (46%) dan de andere regio's (13-30%).

Bijna alle schoolpleinen (89%) en drie kwart van de gymzalen (78%) zijn in eigendom of beheer van de school die ervan gebruikmaakt (figuur 3.9). Een kwart van de scholen heeft de fitnessruimte die wordt gebruikt in eigendom of beheer (25%). Sportvelden (22%), sporthallen (14%) en atletiekbanen (2%) zijn

nauwelijks in eigendom of beheer van de school die ervan gebruikmaakt. Dit is ten opzichte van 2014 niet veranderd (niet in figuur).

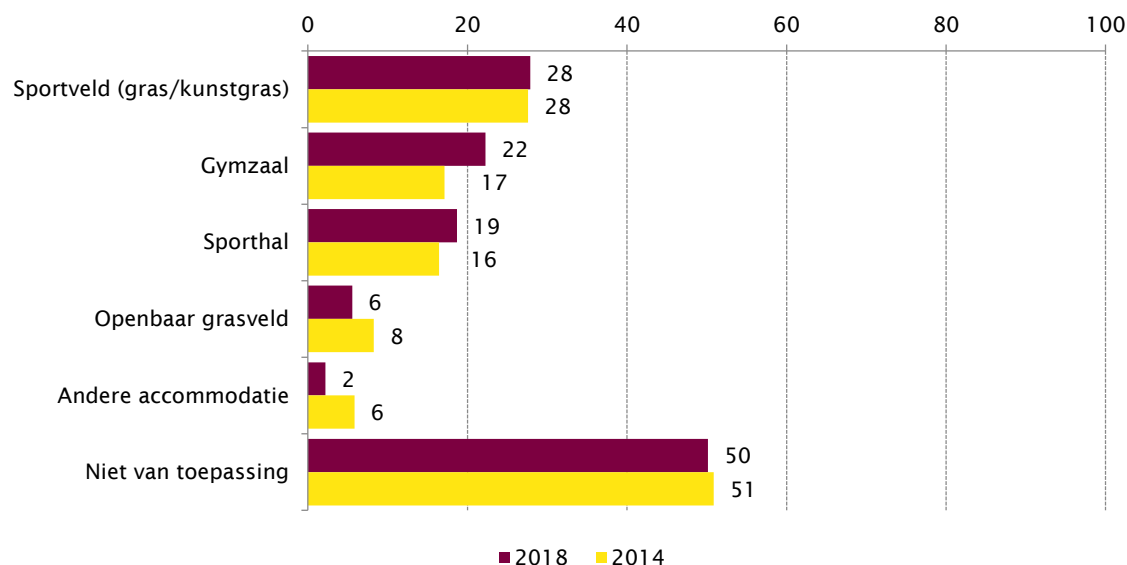
Figuur 3.9 Gebruikte accommodaties voor lichamelijke opvoeding in eigendom of beheer van de school volgens schoolleiders in 2018 (in procenten, meer antwoorden mogelijk, n=361)

Beschikbaarheid sportaccommodaties voor lichamelijke opvoeding

De helft van de schoolleiders geeft aan dat zij voldoende beschikking hebben over accommodaties voor lichamelijke opvoeding (figuur 3.10). Schoolleiders die vinden dat de schoollocatie over te weinig accommodaties kan beschikken, geven hierbij het meest gebrek aan een sportveld aan (28%). Incidenteel genoemde andere accommodaties waar gebrekkige ruimte voor lichamelijke opvoeding is, zijn fitnessruimte en zwembad. In vergelijking met 2014 zijn geen significante verschillen zichtbaar.

Figuur 3.10 Accommodaties waarover scholen volgens schoolleiders te weinig kunnen beschikken in 2018 (n=246) en 2014 (n=343; in procenten, meer antwoorden mogelijk)

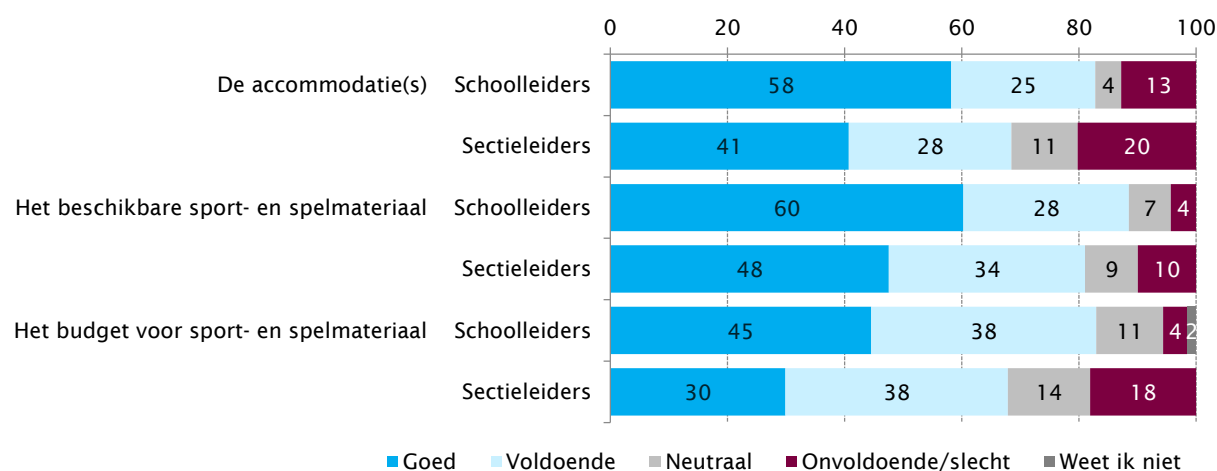

Middelen voor lichamelijke opvoeding

Een ruime meerderheid van de schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding beoordeelt de accommodaties voor lichamelijke opvoeding als voldoende of goed (figuur 3.11). Aan de andere kant vindt één op de vijf sectieleiders lichamelijke opvoeding de voor lichamelijke opvoeding gebruikte accommodatie(s) onvoldoende/slecht (20%). Schoolleiders zijn positiever over de middelen voor lichamelijke opvoeding dan sectieleiders. Schoolleiders beoordelen zowel de accommodatie(s), het sport- en spelmateriaal en het budget voor sport- en spelmateriaal significant vaker als goed dan sectieleiders lichamelijke opvoeding.

In vergelijking met 2014 zijn nauwelijks verschillen zichtbaar (niet in figuur). Alleen het beschikbare sport- en spelmateriaal wordt door sectieleiders in 2018 vaker als goed beoordeeld (48%) dan in 2014 (39%). In 2014 beoordeelden sectieleiders het sport- en spelmateriaal vaker voldoende (40%).

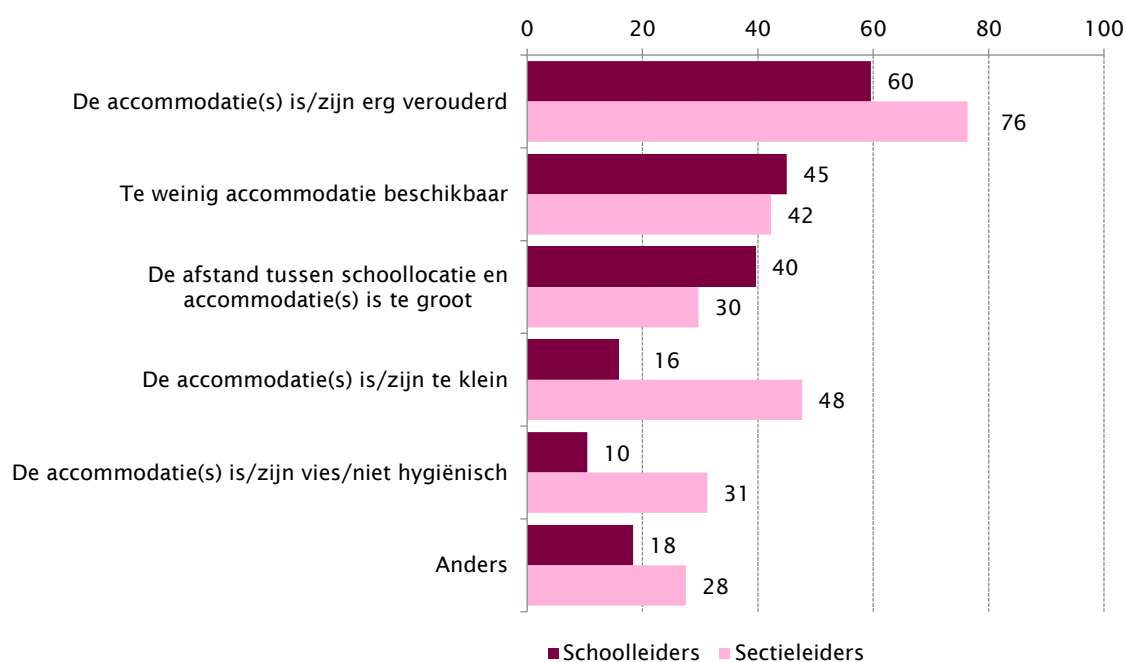
Figuur 3.11 Beoordeling middelen voor lichamelijke opvoeding van sectieleiders lichamelijke opvoeding (n=361) en schoolleiders in 2018 (n=250; in procenten)

- De accommodatie(s) voor lichamelijke opvoeding wordt/worden door schoolleiders in weinig stedelijk gebied vaker als goed beoordeeld (91%) dan in zeer sterk tot matig stedelijk gebied (48-61%).
- Het budget voor de aanschaf van sport- en spelmateriaal voor lichamelijke opvoeding wordt op scholen met havo (32%) en vwo (33%) vaker als goed beoordeeld dan op het gehele vmbo (22-27%).
- De accommodatie(s) en het beschikbare sport- en spelmateriaal voor lichamelijke opvoeding wordt door sectieleiders lichamelijke opvoeding vaker als goed beoordeeld (respectievelijk 46% en 52%) op scholen met aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding dan scholen zonder aanvullend aanbod (respectievelijk 34% en 41%). Het budget voor de aanschaf van sport- en spelmateriaal wordt vaker als onvoldoende/slecht beoordeeld op scholen zonder aanvullend aanbod (19%) dan scholen met aanvullend aanbod (12%).

Schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding die de accommodatie(s) voor lichamelijke opvoeding als onvoldoende/slecht beoordelen (zie figuur 3.11) zijn gevraagd naar de redenen daarvoor. De accommodatie wordt door zowel sectieleiders lichamelijke opvoeding als schoolleiders het meest als onvoldoende/slecht beoordeeld omdat deze erg verouderd is (figuur 3.12). Sectieleiders vinden daarna dat de accommodatie te klein is en/of te weinig beschikbaar is. Schoolleiders vinden dat de accommodatie te weinig beschikbaar is en/of de afstand tussen de schoollocatie en accommodatie te groot is. Andere genoemde redenen hebben vaak met de inrichting van de accommodatie te maken: slechte akoestiek/veel lawaai, te gladde vloer, luchtkwaliteit, geen daglicht of ondeugdelijk materiaal (niet in figuur).

Figuur 3.12 Redenen van schoolleiders (n=33) en sectieleiders lichamelijke opvoeding (n=73) om de accommodatie(s) voor lichamelijke opvoeding als onvoldoende/slecht te beoordelen in 2018 (in procenten, meer antwoorden mogelijk)

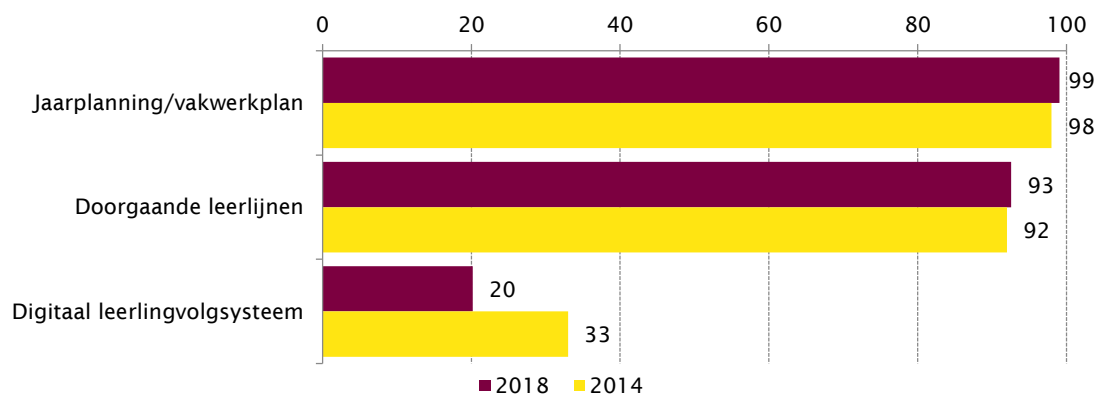
4. Werkwijze en gerealiseerde kwaliteit

In dit hoofdstuk wordt de manier waarop secties lichamelijke opvoeding het vak organiseren beschreven, en hoe zij en hun schoolleiders de kwaliteit van de lessen lichamelijke opvoeding beoordelen. In de eerste paragraaf worden de gebruikte methoden voor inhoudelijke inbedding en de aandacht voor specifieke doelgroepen beschreven. Het tweede deel van het hoofdstuk gaat over de kwaliteit van lichamelijke opvoeding, zoals de omgang met beoordelingen, visie op lichamelijke opvoeding en de bekwaamheid van docenten volgens schoolleiders.

4.1 Inhoudelijke inbedding van lichamelijke opvoeding

Alle scholen in het voortgezet onderwijs maken van een vakwerkplan en/of jaarplanning voor lichamelijke opvoeding gebruik (figuur 4.1). Ook hanteren de meeste scholen doorgaande leerlijnen. Eén op de vijf scholen heeft een digitaal leerlingvolgsysteem. Dit is significant minder dan het aandeel scholen dat in 2014 een digitaal leerlingvolgsysteem had.

Figuur 4.1 Gebruikte methoden voor inhoudelijke inbedding van lichamelijke opvoeding volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 (in procenten, meer antwoorden mogelijk, n=361)

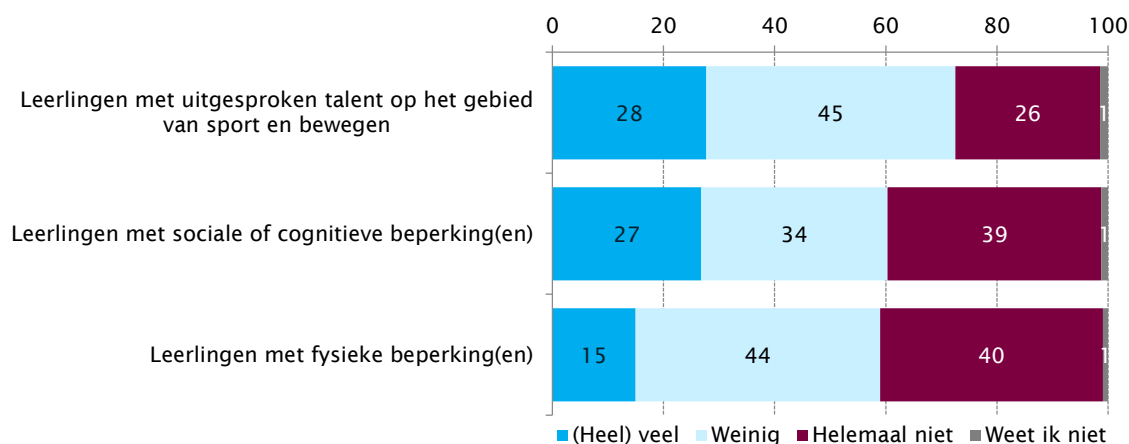

- Scholen met meer dan 250 leerlingen hanteren significant vaker doorgaande leerlijnen (88-98%) dan scholen met minder dan 250 leerlingen (72%).
- Scholen met aanvullend lesaanbod naast de reguliere lichamelijke opvoeding hanteren vaker doorgaande leerlijnen (96%) dan scholen zonder aanvullend lesaanbod (88%).

Extra aandacht voor specifieke doelgroepen

In 2018 is aan sectieleiders lichamelijke opvoeding gevraagd naar de mate waarin zij aandacht geven aan leerlingen met uitgesproken talenten en fysieke of sociale/cognitieve beperkingen. Ruim een kwart van de scholen in het voortgezet onderwijs heeft (heel) veel extra aandacht voor leerlingen met uitgesproken talent op het gebied van sport en bewegen en een even groot deel voor leerlingen met sociale en/of cognitieve beperking(en) (figuur 4.2). Bijna drie kwart van de scholen geeft weinig of geen aandacht aan leerlingen met uitgesproken talent op het gebied van sport en bewegen. Drie op de vijf scholen geven in enige mate extra aandacht aan leerlingen met fysieke beperking(en), dit gebeurt slechts bij 15 procent (heel) veel.

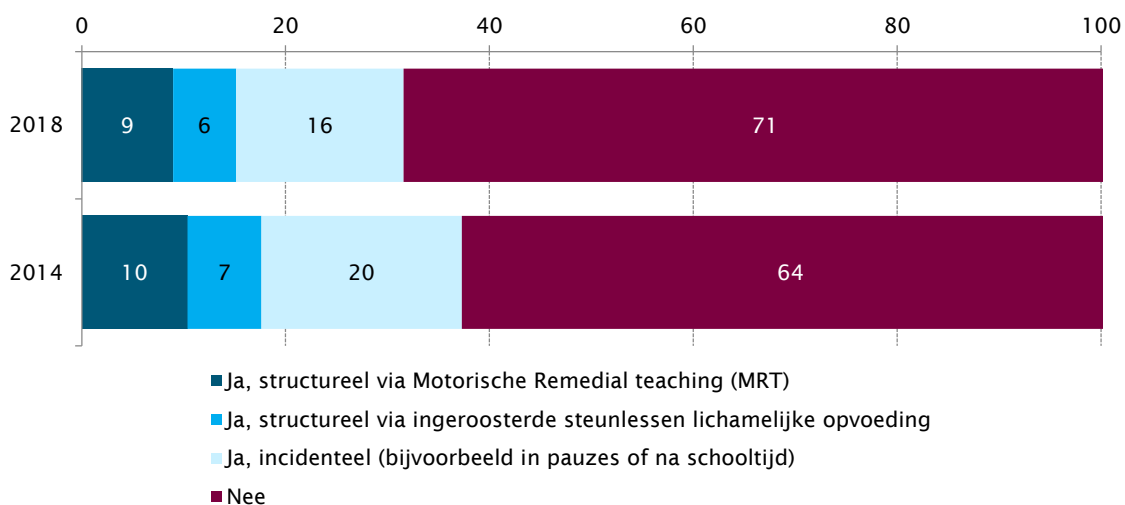
Figuur 4.2 Mate van aandacht voor specifieke doelgroepen op het gebied van sport en bewegen volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 (in procenten, n=361)

- Scholen met aanvullend lesaanbod naast de reguliere lichamelijke opvoeding geven meer aandacht aan leerlingen met uitgesproken talent op het gebied van sport en bewegen (40%) dan scholen zonder aanvullend lesaanbod (12%).
- Scholen met aanvullend lesaanbod naast de reguliere lichamelijke opvoeding geven meer aandacht aan leerlingen met sociale of cognitieve beperking(en) (33%) dan scholen zonder aanvullend lesaanbod (22%).

Op drie van de tien scholen wordt volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding buiten de reguliere lessen lichamelijke opvoeding extra ondersteuning geboden aan leerlingen met achterstanden in de motorische ontwikkeling (figuur 4.3). Meestal is dit op incidentele basis, bijvoorbeeld in pauzes of na schooltijd. In vergelijking met 2014 zijn hierin geen significante verschillen zichtbaar.

Figuur 4.3 Mate waarin scholen buiten reguliere lessen lichamelijke opvoeding extra ondersteuning bieden aan leerlingen met achterstanden in de motorische ontwikkeling in 2018 (n=361) en 2014 (n=445; in procenten)

- Op scholen in weinig stedelijk gebied wordt significant vaker Motorische Remedial Teaching aangeboden (23%) dan op scholen in matig tot sterk stedelijk gebied (4-13%).

Motivatierproblemen

Op ruim de helft van de scholen is volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding sprake van motivatieproblemen bij leerlingen (54%) (tabel 4.1). Op scholen met veel leerlingen is minder sprake van motivatieproblemen dan op scholen met weinig leerlingen. Tevens zijn de motivatieproblemen op de vmbo niveaus significant groter dan op de havo en het vwo.

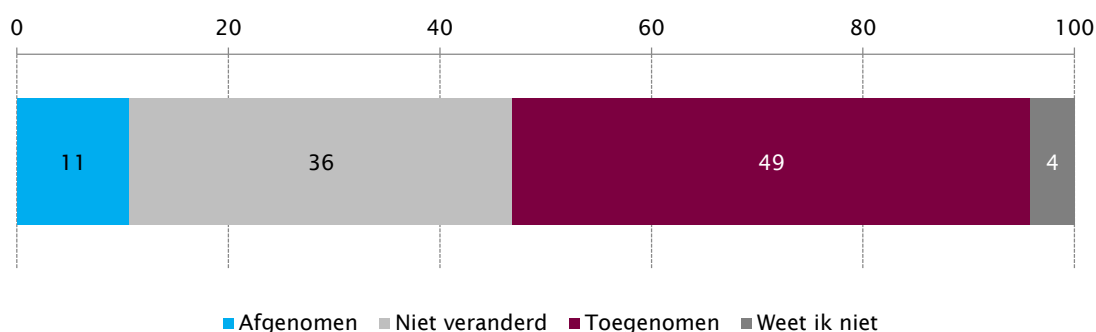
Volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding die motivatieproblemen bij leerlingen zien, zijn naast verschillen in leerlingen van verschillende schoolniveaus ook verschillen in leerlingen in de bovenbouw (70%) versus onderbouw (36%) en verschillen in jongens (36%) en meisjes (57%) (niet in figuur).

Tabel 4.1 Motivatieproblemen bij leerlingen volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding naar schoolgrootte en schoolniveau in 2018 (in procenten, n=361)

Totaal	54
Schoolgrootte	
0-250 leerlingen	77
251-500 leerlingen	64
501-750 leerlingen	63
751-1000 leerlingen	49
> 1000 leerlingen	38
Schoolniveau	
Vmbo basisberoepsgerichte leerweg (bbl)	75
Vmbo kaderberoepsgerichte leerweg (kbl)	68
Vmbo gemengde leerweg (gl)	67
Vmbo theoretische leerweg (tl)	62
Havo	55
Vwo	41

Volgens de helft van de sectieleiders lichamelijke opvoeding die motivatieproblemen bij leerlingen kennen, zijn deze problemen in de afgelopen jaren toegenomen (49%) (figuur 4.4). Bij een derde van de scholen zijn de motivatieproblemen in de afgelopen jaren niet veranderd (36%), bij de overige scholen zijn motivatieproblemen afgenomen (11%) of is de sectieleider lichamelijke opvoeding daarvan niet op de hoogte (4%).

Figuur 4.4 Ontwikkeling van motivatieproblemen bij leerlingen in de afgelopen jaren volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 (in procenten, n=196)

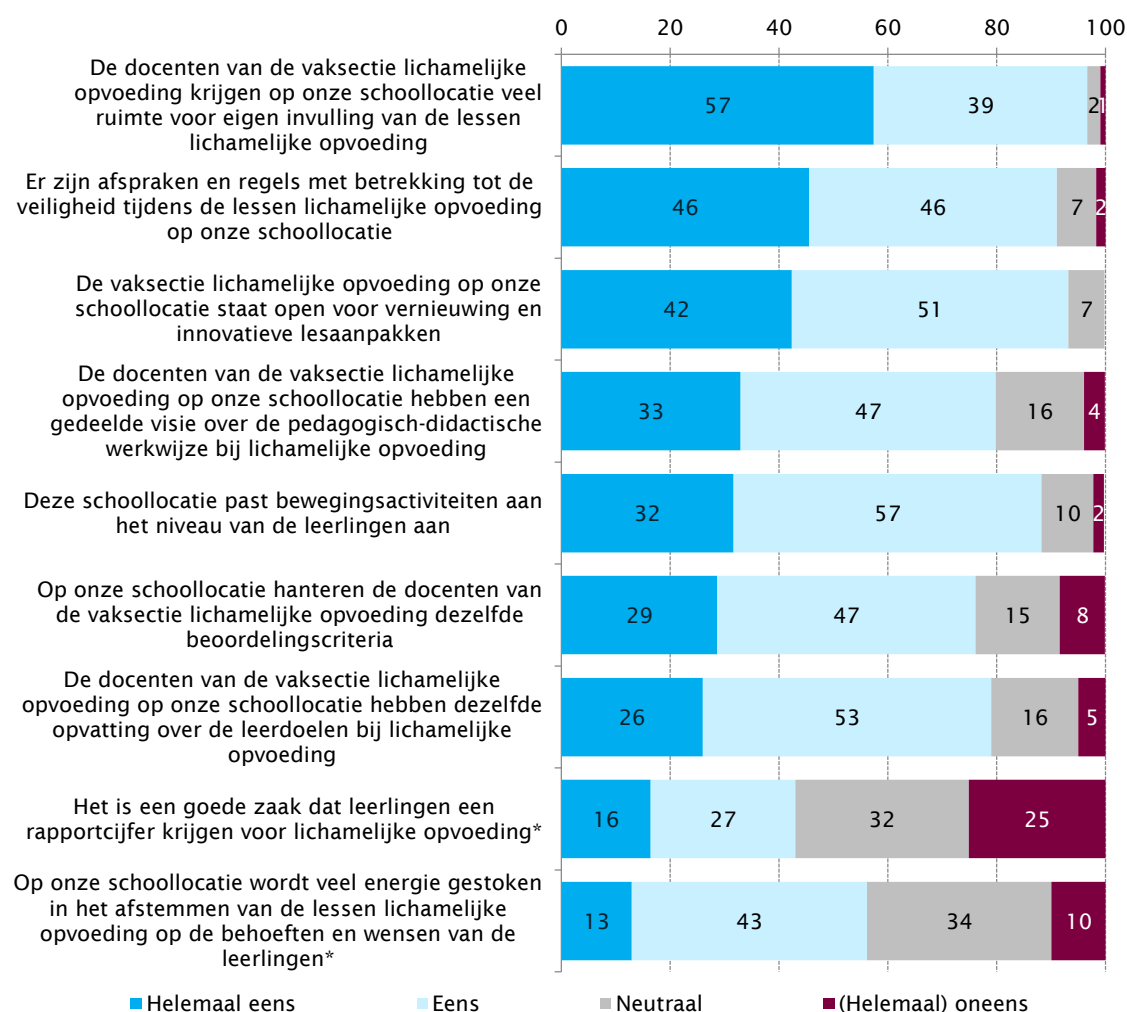

4.2 Signalen over kwaliteit lichamelijke opvoeding

Alle sectieleiders lichamelijke opvoeding zijn van mening ((helemaal) eens) dat de docenten van de vaksectie lichamelijke opvoeding veel ruimte krijgen voor eigen invulling van de lessen lichamelijke opvoeding (figuur 4.5). Ook zijn volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding op bijna alle scholen afspraken en regels met betrekking tot veiligheid tijdens de lessen en staat de vaksectie lichamelijke opvoeding open voor vernieuwing en innovatieve lesaanpakken. Over het geven van rapportcijfers voor lichamelijke opvoeding is verdeeldheid onder sectieleiders lichamelijke opvoeding. Een derde van de sectieleiders lichamelijke opvoeding vindt dit een goede zaak ((helemaal) eens), maar ook een kwart is het daarmee (helemaal) oneens.

In vergelijking van 2018 met 2014 zijn weinig verschillen op te merken (niet in figuur). Een significant groter deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding vindt in 2018 dat docenten ruimte krijgen voor eigen invulling (97% (helemaal) eens) dan in 2014 (89% (helemaal) eens). In 2018 vindt een significant kleiner deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding dat bewegingsactiviteiten aan het niveau van leerlingen worden aangepast (88% (helemaal) eens) dan in 2014 (93% (helemaal) eens).

Figuur 4.5 Meninge n over kwaliteitsaspecten lichamelijke opvoeding van sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 (in procenten, n=361)

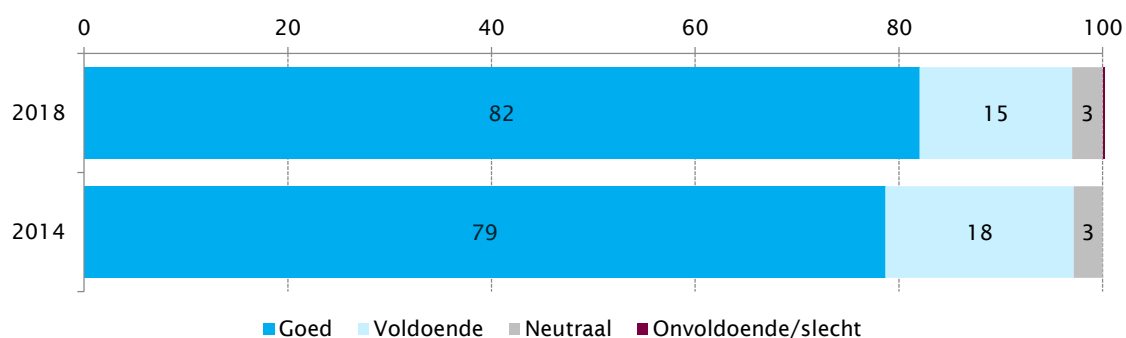
*Deze stellingen zijn in 2014 niet aan sectieleiders lichamelijke opvoeding voorgelegd.

- Binnen het vmbo worden bewegingsactiviteiten vaker aan het niveau van de leerlingen aangepast (89-92%) dan binnen de havo (85%) en het vwo (84%).
- Op protestant-christelijke scholen worden bewegingsactiviteiten vaker aan het niveau van de leerlingen aangepast (97%) dan op openbare (88%) en rooms-katholieke scholen (78%).
- Sectieleiders lichamelijke opvoeding van scholen in de drie grote steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag) plus randgemeenten vinden het vaker een goede zaak dat leerlingen een rapportcijfer voor lichamelijke opvoeding krijgen (57%) dan scholen uit andere regio's (37-47%).
- Op scholen met aanvullend lesaanbod naast de reguliere lessen lichamelijke opvoeding wordt vaker energie gestoken in het afstemmen van de lessen op de behoeften en wensen van leerlingen dan op scholen (64%) zonder aanvullend lesaanbod (45%).

Schoolleiders over bekwaamheid docenten lichamelijke opvoeding

Ruim vier op de vijf schoolleiders beoordelen de bekwaamheid van de docenten lichamelijke opvoeding als goed (figuur 4.6). Bijna alle overige schoolleiders geven een voldoende als beoordeling. Geen enkele schoolleider beoordeelt de docenten voor lichamelijke opvoeding als onvoldoende/slecht. In vergelijking met 2014 zijn geen verschillen zichtbaar.

Figuur 4.6 Beoordeling van schoolleiders over de bekwaamheid van de docenten voor lichamelijke opvoeding in 2018 (n=250) en 2014 (n=341; in procenten)

Rapportcijfer voor de kwaliteit van lichamelijke opvoeding

De kwaliteit van het vak lichamelijke opvoeding wordt door schoolleiders met het gemiddelde rapportcijfer 7,9 beoordeeld (n=250) (niet in figuur). Dit is exact gelijk aan de beoordeling van schoolleiders in 2014. Sectieleiders lichamelijke opvoeding beoordelen de kwaliteit van het vak lichamelijke opvoeding gemiddeld met een 7,6 (n=361). Ook dit rapportcijfer is exact gelijk aan de beoordeling van sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2014.

- Sectieleiders op scholen met minder dan 250 leerlingen beoordelen de kwaliteit van lichamelijke opvoeding lager (7,2) dan scholen met meer dan 250 leerlingen (7,6).

5. Aanvullend aanbod voor lichamelijke opvoeding en sport en bewegen

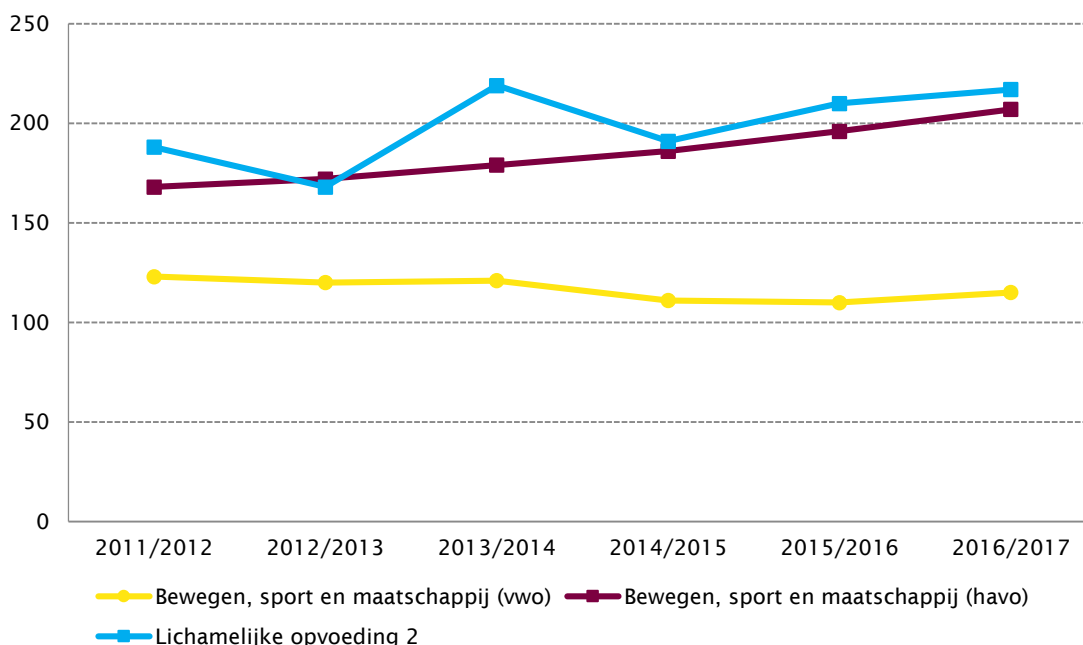
Veel scholen bieden de leerlingen naast de reguliere lessen lichamelijke opvoeding aanvullend lesaanbod op het gebied van sport en bewegen aan, zoals sportklassen. Dit aanvullende aanbod staat in dit hoofdstuk centraal. Naast de hoeveelheid aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding wordt ook in kaart gebracht wat motieven zijn voor scholen om dit aan te bieden. Ook wordt beschreven wat voor scholen zonder aanvullend aanbod voorwaarden zijn om wel extra lesaanbod op het gebied van sport en bewegen te kunnen aanbieden.

5.1 Aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding

Bij havo en vwo heet het keuze-examenprogramma voor lichamelijke opvoeding bewegen, sport en maatschappij (BSM). De theoretische leerwegen in het vmbo hebben lichamelijke opvoeding 2 (LO2) als keuze-examenprogramma en leerlingen op de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo kunnen kiezen voor ondersteuning sport- en bewegingsactiviteiten.

Uit cijfers van het Centraal Bureau van de Statistiek blijkt dat het aantal scholen dat bewegen, sport en maatschappij op het vwo aanbiedt in de afgelopen jaren redelijk stabiel is gebleven, fluctuerend van 123 scholen in 2011/2012 tot 110 scholen in 2015/2016. Op havo is een stijgende lijn zichtbaar in het aantal scholen dat bewegen, sport en maatschappij aanbiedt, van 168 scholen in 2011/2012 tot 207 scholen in 2016/2017. Lichamelijke opvoeding 2 binnen het vmbo fluctueert aanzienlijk per schooljaar. In het schooljaar 2016/2017 werd op 217 scholen lichamelijke opvoeding 2 aangeboden.

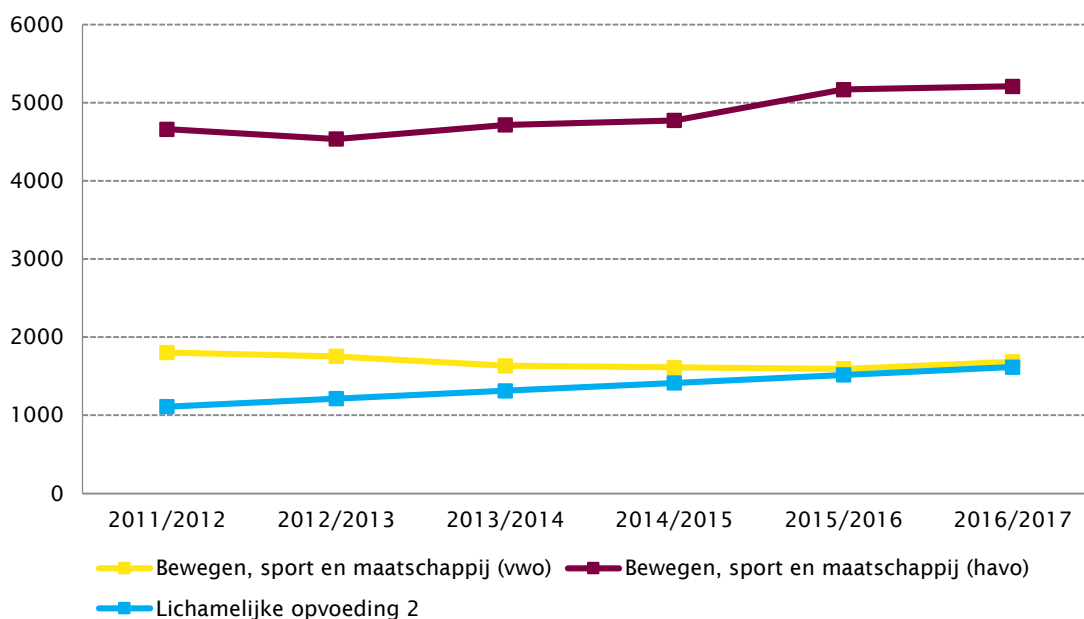
Figuur 5.1 Aantal schoollocaties (vestigingen) met lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw van schooljaar 2011/2012 tot 2016/2017

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs, 2011-2017. Bewerking: Mulier Instituut.

Bewegen, sport en maatschappij op havo wordt door aanzienlijk meer leerlingen gekozen (in 2016/2017 door 5.211 leerlingen) dan de examenvakken op vwo (in 2016/2017 door 1.684 leerlingen) en vmbo (in 2016/2017 door 1.617 leerlingen). De trend in het aantal vwo- en havoleerlingen dat bewegen, sport en maatschappij als examenvak kiest, is gelijk aan de trend van scholen dat het vak aanbiedt. Op het vwo is het aantal leerlingen ongeveer gelijk gebleven, op havo is een stijgende lijn zichtbaar. Ook lichamelijke opvoeding 2 wordt elk schooljaar door een groter aantal leerlingen gekozen.

Figuur 5.2 Aantal leerlingen met lichamelijke opvoeding als keuze-examenvak in de bovenbouw van schooljaar 2011/2012 tot 2016/2017

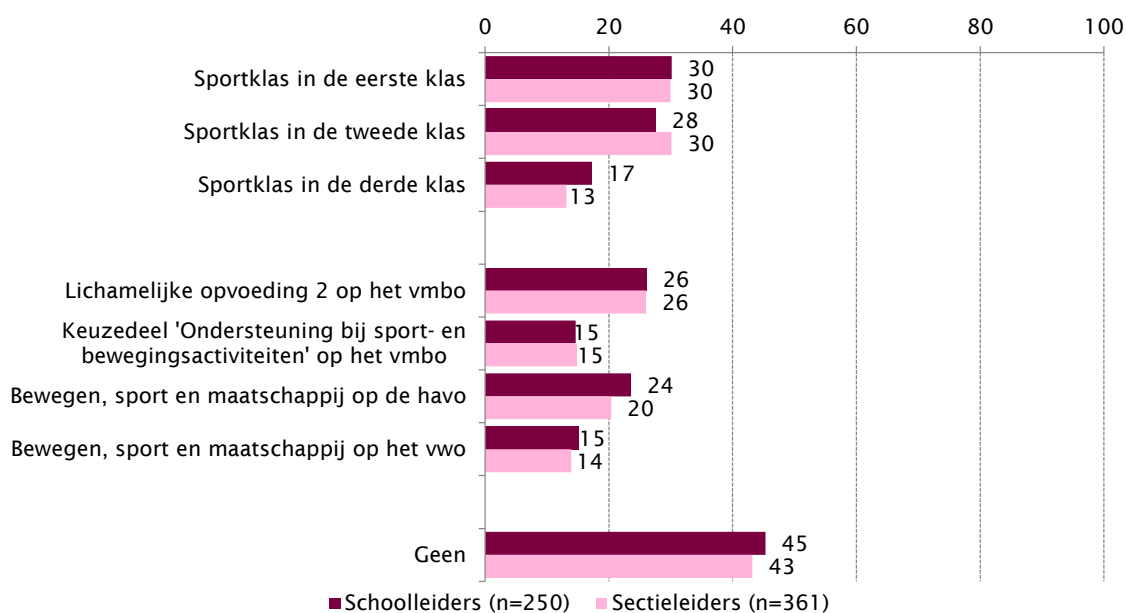

Bron: Dienst Uitvoering Onderwijs, 2011-2017. Bewerking: Mulier Instituut.

Volgens schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding wordt op ruim de helft van de schoollocaties aanvullend lesaanbod op het gebied van sport en bewegen aangeboden (figuur 5.3). Schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding verschillen niet in hun antwoorden. Ten opzichte van 2014 is geen verschil in het aanvullend lesaanbod (niet in figuur).

In de eerste en tweede klas wordt op 28 tot 30 procent van de scholen een sportklas aangeboden, wat aanzienlijk afneemt in de derde klas (13% en 17%, figuur 5.3). Op een kwart van de scholen wordt op het vmbo lichamelijke opvoeding 2 aangeboden (26%), op 15 procent van de scholen met vmbo het keuzedeel 'Ondersteuning bij sport- en bewegingsactiviteiten'. Bewegen, sport en maatschappij wordt op de havo vaker aangeboden (20-24%) dan op het vwo (14-15%).

Figuur 5.3 Scholen met een aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding in 2018 (in procenten, meer antwoorden mogelijk)

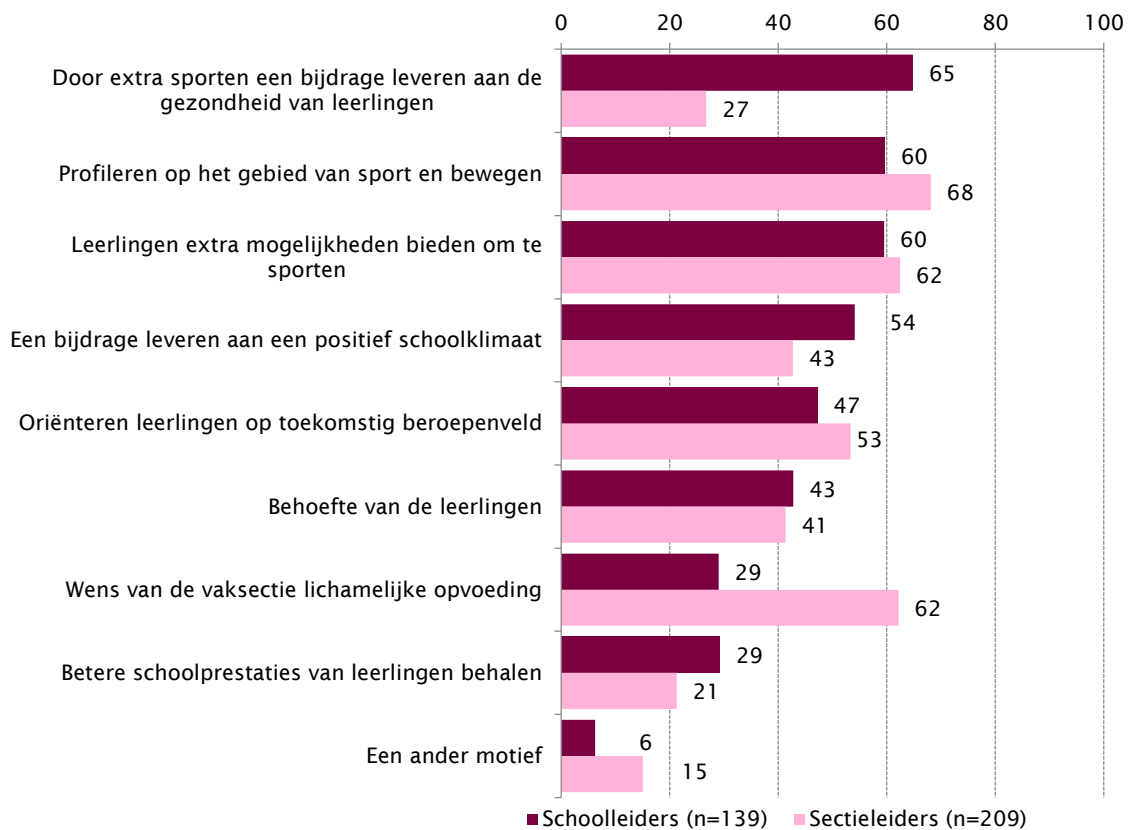
- Op scholen met meer dan 750 leerlingen wordt volgens zowel schoolleiders als sectieleiders lichamelijke opvoeding vaker aanvullend lesaanbod aangeboden (65-75%) dan op scholen met minder dan 750 leerlingen (32-48%).
- Op openbare (65%) en rooms-katholieke (52%) scholen wordt volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding vaker aanvullend lesaanbod aangeboden dan op protestants-christelijke scholen (30%).
- Sportklassen in de eerste en tweede klas worden volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding significant minder aangeboden in de noordelijke provincies (Groningen, Friesland en Drenthe) (respectievelijk 11% en 8%) dan in de andere provincies (28-36%).

Motieven voor aanvullend lesaanbod

De belangrijkste motieven van sectieleiders lichamelijke opvoeding om aanvullend lesaanbod aan leerlingen aan te bieden zijn: het profileren van de school op het gebied van sport en bewegen (68%), leerlingen extra mogelijkheden bieden om te sporten (62%) en omdat de vaksectie lichamelijke opvoeding dit wenste (62%) (figuur 5.4). Schoolleiders vinden het leveren van een bijdrage aan de gezondheid van leerlingen het belangrijkste motief (65%) en vinden dit significant belangrijker dan sectieleiders lichamelijke opvoeding (27%). Schoolleiders vinden ook het bijdragen aan een positief schoolklimaat een belangrijker motief (54%) dan sectieleiders lichamelijke opvoeding (43%). Sectieleiders noemen significant vaker dat aanvullend lesaanbod een wens van de vaksectie lichamelijke opvoeding is (62%) dan schoolleiders (29%). Andere veel genoemde motieven zijn: aanleren van sociale vaardigheden, vergroten van zelfvertrouwen, stimuleren sport en bewegen in de vrije tijd, plezier en kennismaken met andere sporten dan binnen de reguliere les.

Schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding geven in 2018 significant vaker aan dat leerlingen behoefte hebben aan extra lesaanbod (respectievelijk 43% en 41%) dan in 2014 (beide 30%) (niet in figuur). Het leveren van een bijdrage aan de gezondheid van kinderen vonden sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2014 belangrijker (37%) dan in 2018 (27%).

Figuur 5.4 Motieven van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders voor het aanbieden van aanvullend lesaanbod in 2018 (in procenten, meer antwoorden mogelijk)

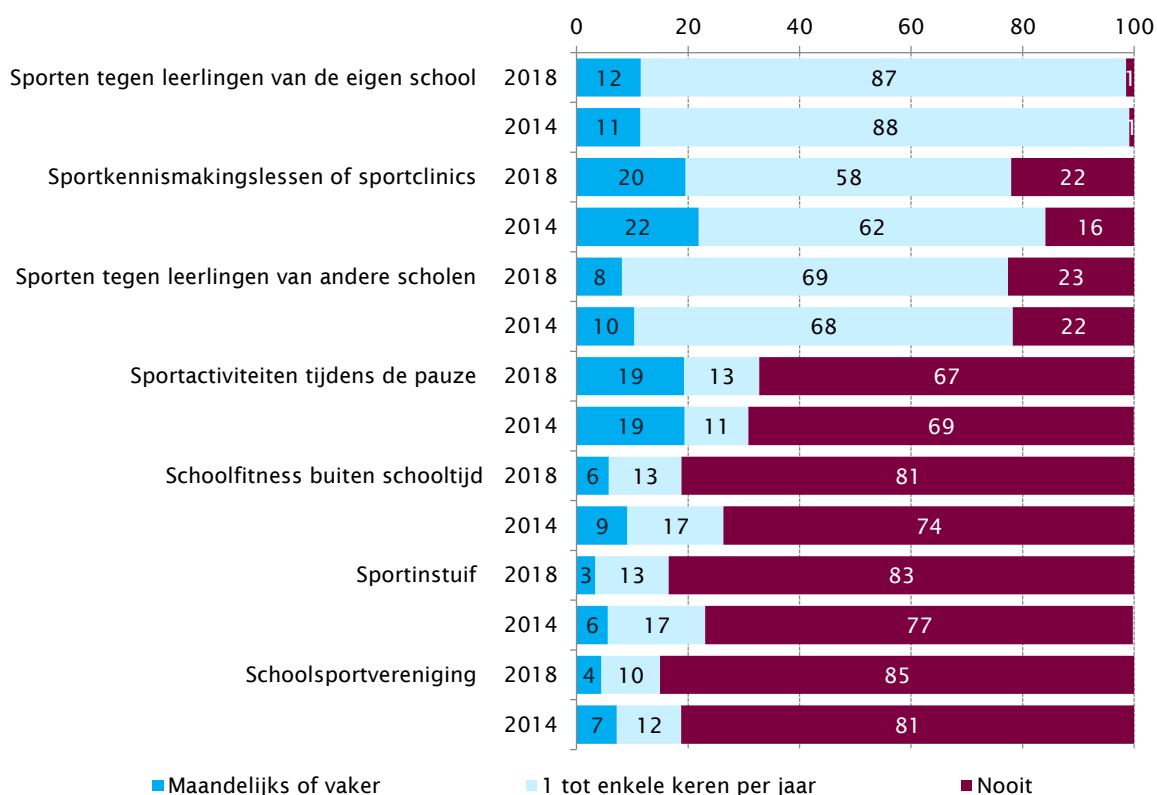
- Op het vmbo is het motief voor het aanbieden van aanvullend lesaanbod voor sectieleiders lichamelijke opvoeding vaker het bijdragen aan een positief schoolklimaat (50-57%) dan op de havo (38%) of het vwo (36%).
- Op de havo (64%) en het vwo (69%) is volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding het aanbieden van aanvullend lesaanbod vaker de wens van de vaksectie lichamelijke opvoeding dan op het vmbo (54-57%).

5.2 Schoolsportaanbod in het voortgezet onderwijs

Volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding organiseren bijna alle scholen minimaal jaarlijks sportdagen of sporttoernooien tegen leerlingen van de eigen school (99%) (figuur 5.5), ruim 10 procent van de scholen doet dit maandelijks of vaker. Op bijna drie kwart van de scholen worden sportdagen of sporttoernooien tegen leerlingen van andere scholen georganiseerd (77%) en/of sportkennismakingslessen/clinics (84%). Het aandeel scholen dat sportkennismakingslessen of sportclinics inzet is significant afgenomen van 84 procent in 2014 naar 78 procent in 2018.

De overige schoolsportactiviteiten worden aanzienlijk minder op scholen ingezet. Op scholen waar sportactiviteiten tijdens de pauze worden georganiseerd, wordt dit vaak maandelijks of vaker gedaan (19%). Schoolfitness en sportinstuif werden in 2014 significant vaker aangeboden dan in 2018.

Figuur 5.5 Frequentie van sportaanbod onder en buiten schooltijd volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 (n=361) en 2014 (n=445; in procenten)

- Op scholen met meer dan 750 leerlingen wordt vaker minimaal maandelijks gesport tegen leerlingen binnen de eigen school (13-16%) dan op scholen met minder dan 750 leerlingen (2-11%).
- Voor de schoolniveaus vmbo-bbl, vmbo-kbl en vmbo-gl worden minder vaak sportdagen of sporttoernooien tegen leerlingen van andere scholen georganiseerd (68-70%) dan op scholen met havo (86%) en vwo (87%). Vmbo-tl valt hier tussenin (78%).
- Op scholen met aanvullend sportaanbod worden vaker sportkennismakingslessen/clinics georganiseerd (83%) dan op scholen zonder aanvullend sportaanbod (72%).
- Op scholen met minder dan 250 leerlingen worden vaker minimaal maandelijks sportactiviteiten tijdens de pauze georganiseerd (35%) dan op scholen met meer dan 250 leerlingen (13-22%).

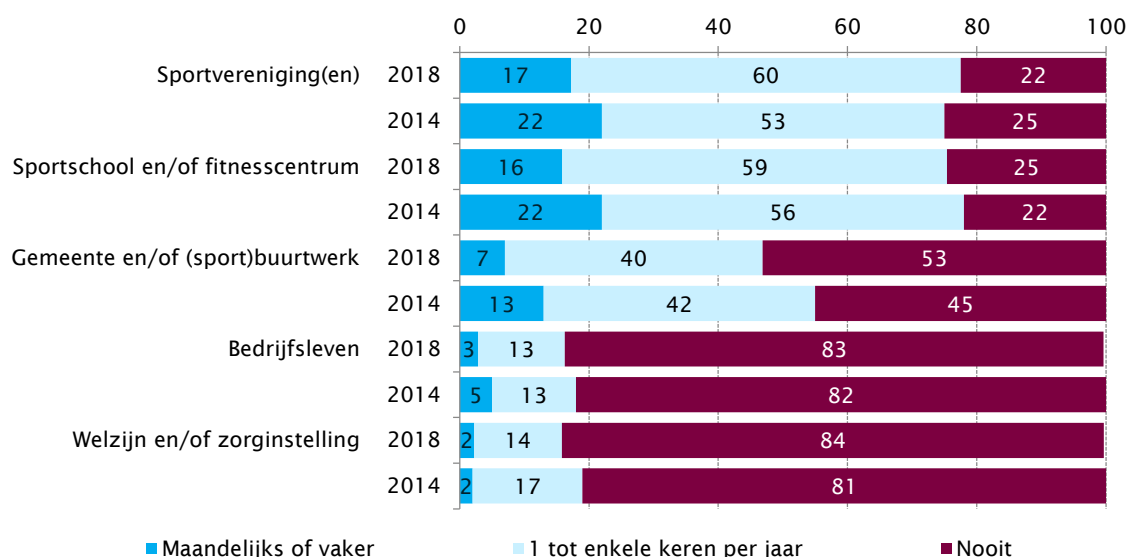
Op de vraag hoe het aanbod van de bovengenoemde activiteiten zich in de afgelopen 12 maanden heeft ontwikkeld, geeft de meerderheid van de sectieleiders lichamelijke opvoeding aan dat het aanbod gelijk is gebleven (62%) (niet in figuur). Een even groot deel van de overige sectieleiders lichamelijke opvoeding vindt dat het aanbod is toegenomen (17%) als afgenomen (15%). Een klein deel van de sectieleiders is hiervan niet op de hoogte (6%).

5.3 Samenwerking met lokale partners voor sportaanbod

Samenwerking met organisaties

Veel scholen werken volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in het kader van beweeg- en sportactiviteiten tenminste één keer per jaar met een sportvereniging (78%) en/of sportschool/fitnesscentrum (75%) samen (figuur 5.6). Bijna de helft van de scholen werkt met de gemeente en/of (sport)buurtwerk samen (47%). Met het bedrijfsleven en welzijn/zorginstelling wordt door scholen weinig samengewerkt (16%). In vergelijking met 2014 zijn geen significante verschillen zichtbaar. Over het geheel genomen lijkt de frequente samenwerking met buitenschoolse instanties ten opzichte van 2014 afgenomen.

Figuur 5.6 Samenwerking met andere organisaties in het kader van beweeg- en sportactiviteiten binnen en/of buiten schooltijd volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 (n=361) en 2014 (n=432; in procenten)

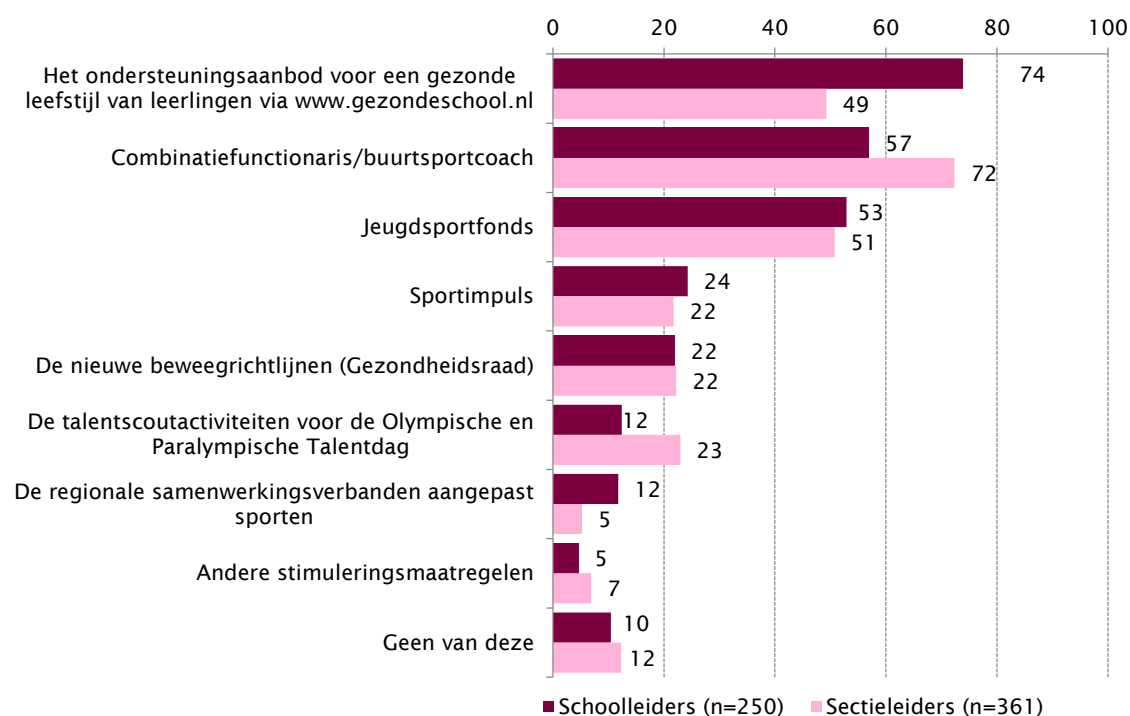

- Scholen in de drie grote steden (Amsterdam, Rotterdam en Den Haag) plus randgemeenten werken minder vaak samen met sportverenigingen (46%) en met sportscholen/fitnesscentra (48%) dan scholen uit andere regio's (respectievelijk 81-86% en 77-84%).
- Op scholen met vmbo wordt vaak minder met sportscholen/fitnesscentra samengewerkt (70-71%) dan op scholen met havo (80%) en vwo (83%).

Stimuleringsmaatregelen voor sport en bewegen

Om een gezonde leefstijl, sport en bewegen bij leerlingen te bevorderen, zijn binnen en rondom het onderwijs diverse stimuleringsmaatregelen opgezet (zie hoofdstuk 2). Bijna alle schoolleiders (90%) en sectieleiders lichamelijke opvoeding (88%) kennen minimaal één stimuleringsmaatregel (figuur 5.7). De meeste schoolleiders zijn op de hoogte van het ondersteuningsaanbod voor een gezonde leefstijl via de Gezonde School (74%). Een significant kleiner deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding is hiervan op de hoogte (49%). Sectieleiders lichamelijke opvoeding zijn juist significant vaker op de hoogte van de Combinatiefunctionaris/buurtsportcoach (72%) dan schoolleiders (57%). Ook het Jeugdsportfonds geniet bekendheid (51-53%). Andere voorgelegde stimuleringsmaatregelen zijn bij minder dan een kwart van de respondenten bekend. Enkelen noemen daarnaast Special Heroes, sportaccentscholen en Olympic Moves.

Figuur 5.7 Bekendheid met stimuleringsmaatregelen voor sport en bewegen in 2018 (in procenten, meer antwoorden mogelijk)

De sectieleiders lichamelijke opvoeding die bekend zijn met de regeling voor buurtsportcoaches (72%) is gevraagd in hoeverre een buurtsportcoach actief is op hun schoollocatie. Op bijna de helft van de scholen was volgens deze sectieleiders lichamelijke opvoeding in de afgelopen 12 maanden een buurtsportcoach actief (47%) (figuur 5.8). Hiervan was de buurtsportcoach op 14 procent van de scholen minimaal maandelijks aanwezig. Op de overige scholen was geen buurtsportcoach aanwezig (52%). Ervan uitgaande dat op scholen waarvan de sectieleider lichamelijke opvoeding niet bekend is met de regeling geen buurtsportcoach is ingezet, wordt zelfs op 60 procent van de scholen geen buurtsportcoach ingezet. Er zijn geen significante verschillen in de aanwezigheid van de buurtsportcoach tussen scholen met verschillende achtergrondkenmerken. In 2014 was op eenzelfde deel van de scholen een buurtsportcoach aanwezig (48%). De mate van aanwezigheid verschilt echter: in 2014 was een buurtsportcoach vaker minimaal maandelijks aanwezig dan in 2018. Een verklaring hiervoor kan zijn dat buurtsportcoaches door de jaren heen breder zijn ingezet, dus actiever zijn geworden in andere omgevingen.

Figuur 5.8 Aanwezigheid van combinatiefunctionaris/buurtsportcoach op de schoollocatie volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2018 (n=258) en 2014 (n=305; in procenten)

Op 56 procent van de scholen is volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding in de afgelopen 12 maanden een buurtsportcoach aanwezig geweest én is het aanbod van de sportactiviteiten gelijk gebleven of toegenomen (zie paragraaf 5.2). Aan deze sectieleiders lichamelijke opvoeding is gevraagd of de buurtsportcoach heeft bijgedragen aan het gelijk blijven of toenemen van dit aanbod. Volgens 12 procent van deze sectieleiders lichamelijke opvoeding heeft de aanwezigheid van de buurtsportcoach bijgedragen aan het gelijk blijven/toenemen van het aanbod aan sportactiviteiten (niet in figuur). Volgens de overige sectieleiders heeft de buurtsportcoach daaraan weinig bijgedragen (25%), helemaal niet (53%) of weten zij dit niet (9%).

6. Toekomstbeeld voor lichamelijke opvoeding en het sportaanbod

In dit hoofdstuk wordt gekeken naar de visie, wensen en behoeften van schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding ten aanzien van de toekomst van lichamelijke opvoeding en het sportaanbod op scholen. In de eerste twee paragrafen staan achtereenvolgens het vak lichamelijke opvoeding en het aanvullend aanbod centraal. Vervolgens worden belemmeringen in de uitvoering van de wensen en behoeften van schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding toegelicht.

6.1 Lichamelijke opvoeding

Drie kwart van de schoolleiders wil niets aan lichamelijke opvoeding op hun schoollocatie veranderen (72%), dit in tegenstelling tot sectieleiders lichamelijke opvoeding waarvan 21 procent niets wil veranderen (figuur 6.1). De meeste sectieleiders geven aan meer lessen lichamelijke opvoeding te willen (62%). Ook wil één op de vijf sectieleiders iets anders aan lichamelijke opvoeding veranderen. Ook de schoolleiders die iets willen veranderen, willen veelal meer lessen en/of iets anders veranderen. De wensen van schoolleiders zijn niet significant verschillend ten opzichte van 2014. Van de sectieleiders lichamelijke opvoeding wil een significant groter deel in 2018 iets veranderen (80%) dan in 2014 (61%), met name meer lessen (in 2014: 46%) (niet in figuur). Er zijn geen verschillen in de wensen van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders van scholen met verschillende achtergrondkenmerken.

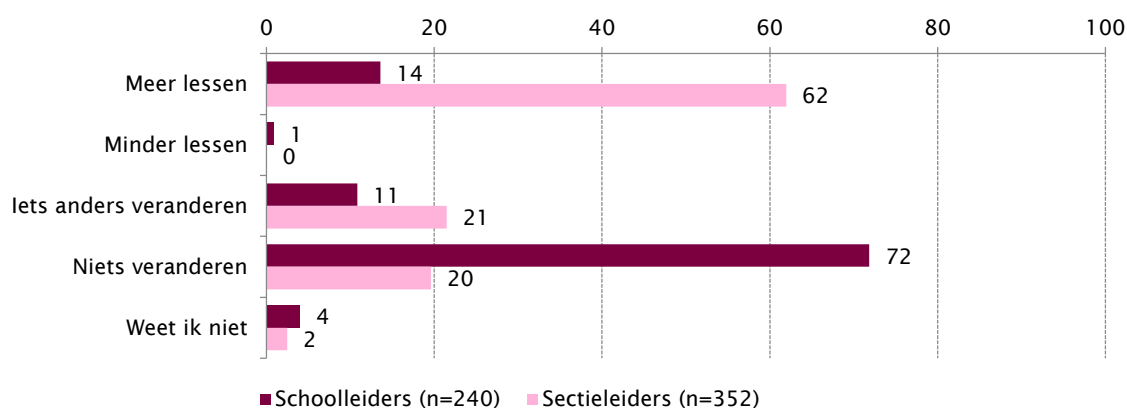
69 sectieleiders lichamelijke opvoeding en 25 schoolleiders hebben aangegeven ‘iets anders’ aan lichamelijke opvoeding te willen veranderen en gaven een toelichting. Hieruit komen de volgende wensen naar voren:

- Geen of andere vorm van beoordeling voor lichamelijke opvoeding (n=18)⁷.
- Gevarieerder of uitgebreider lesaanbod (n=13);
- Betere of andere inhoud van de lessen (n=10);
- Bewegen breder trekken dan reguliere lessen lichamelijke opvoeding (zoals bewegen tussen lessen door, The Daily Mile) (n=9)⁸;
- Sportkeuze stimuleren (bijvoorbeeld door sportclinics vanuit sportverenigingen of meer verschillende sporten aan te bieden tijdens lichamelijke opvoeding) (n=8).

⁷ Opvallend: dit geven alleen sectieleiders lichamelijke opvoeding aan.

⁸ Opvallend: dit geven alleen schoolleiders aan.

Figuur 6.1 Wensen van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders voor veranderingen in lichamelijke opvoeding in 2018 (in procenten, combinaties komen voor)

6.2 Aanvullend aanbod lichamelijke opvoeding

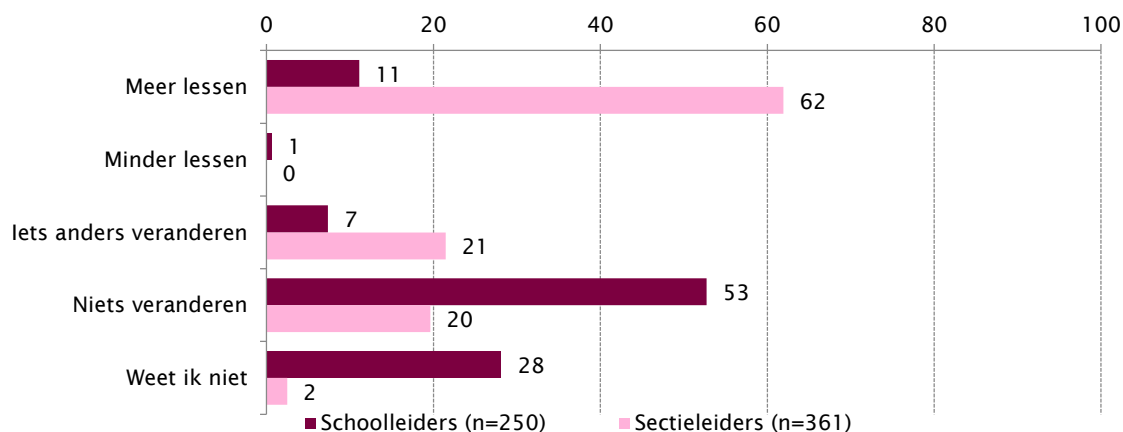
Keuze-examenprogramma's voor lichamelijke opvoeding

Een even groot deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding wil iets veranderen aan de examenprogramma's (zoals lichamelijke opvoeding 1, bewegen, sport en maatschappij) (figuur 6.2) als aan de reguliere les lichamelijke opvoeding (80%) (figuur 6.1). Ook voor de examenprogramma's wensen zij het meest meer lessen (62%). De meeste schoolleiders willen aan de examenprogramma's niets veranderen (52%) of weten het niet (28%). Er zijn geen verschillen in de wensen van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders van scholen met verschillende achtergrondkenmerken.

44 sectieleiders lichamelijke opvoeding en 15 schoolleiders hebben aangegeven 'iets anders' aan lichamelijke opvoeding te willen veranderen en gaven een toelichting. Hieruit komen de volgende aspecten naar voren:

- Het lesprogramma vernieuwen of veranderen (n=11);
- Het programma op meer of op andere schoolniveaus aanbieden (n=6);
- Meer inhoud/verdieping (n=3);

Figuur 6.2 Wensen van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders voor veranderen keuze-examenprogramma's in 2018 (in procenten)*

* 'Iets anders veranderen' kan in combinatie met 'meer lessen' of 'minder lessen'

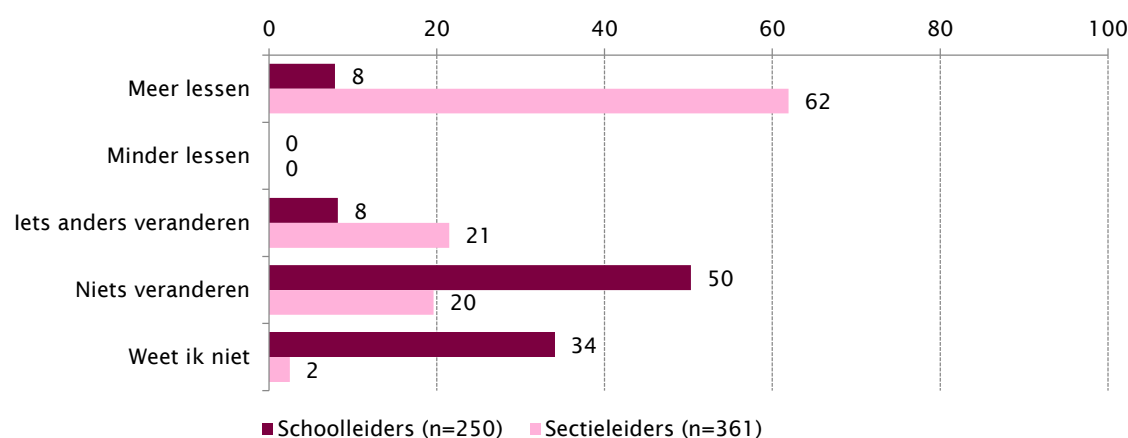
Sportklassen

De meeste schoolleiders willen niets veranderen aan de sportklassen (50%) of weten het niet (34%, figuur 6.3). Sectieleiders lichamelijke opvoeding wensen voor de sportklassen het vaakst meer lessen (62%). Er zijn geen verschillen in de wensen van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders van scholen met verschillende achtergrondkenmerken.

38 sectieleiders lichamelijke opvoeding en 15 schoolleiders hebben aangegeven ‘iets anders’ aan sportklassen te willen veranderen en gaven een toelichting. Hieruit komen de volgende aspecten naar voren:

- Aanpassen lesprogramma (n=10);
- Uitbreiden (naar meer leerlingen/schoolniveaus) (n=6).

Figuur 6.3 Wensen van sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders voor veranderen sportklassen in 2018 (in procenten)*

* 'Iets anders veranderen' kan in combinatie met 'meer lessen' of 'minder lessen'

Een meerderheid van de sectieleiders lichamelijke opvoeding wil naast lichamelijke opvoeding, keuze-examenprogramma's en/of sportklassen iets anders aan het sportaanbod onder of buiten schooltijd (64%) (niet in figuur). Door nacodering van hun gegeven antwoorden kwamen de volgende categorieën naar voren:

- (Meer) naschools aanbod (19%);
- Meer keuze voor leerlingen/meer variatie aan leerlingen aanbieden (17%);
- Meer sportactiviteiten waar de school aan kan deelnemen (9%);
- Contact met sportverenigingen (9%);
- Verandering accommodatie (gebruik andere accommodatie of meer accommodaties) (7%);
- Overig (34%).

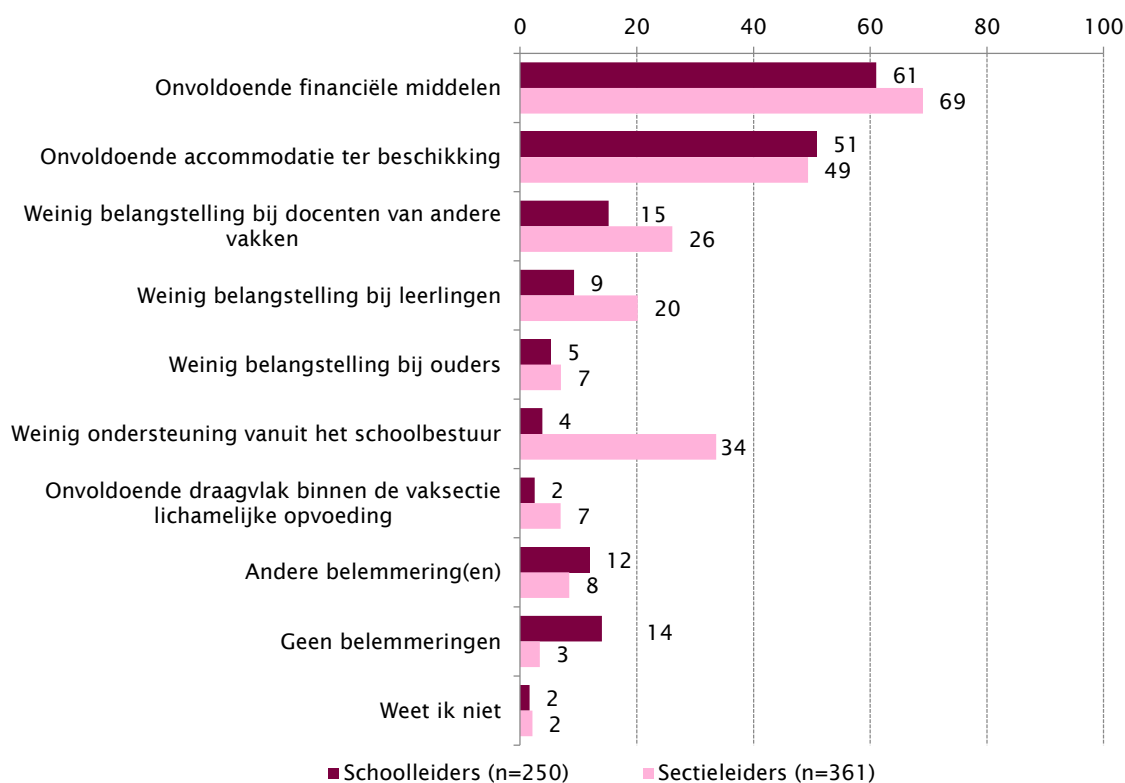
6.3 Belemmeringen bij uitbreiding lichamelijke opvoeding

Volgens zowel schoolleiders als sectieleiders lichamelijke opvoeding is het beschikken over onvoldoende financiële middelen de meest genoemde belemmering om lichamelijke opvoeding te kunnen uitbreiden (respectievelijk 61% en 69%) (figuur 6.4). Ook is het beschikken over onvoldoende accommodatie(s) voor de helft van de schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding een belemmering. Voor sectieleiders lichamelijke opvoeding zijn een gebrek aan ondersteuning vanuit het schoolbestuur (34%) en weinig belangstelling bij docenten van andere vakken (26%) significant vaker een belemmering dan

voor schoolleiders (respectievelijk 4% en 15%). Eén op de vijf sectieleiders noemt als belemmering weinig belangstelling bij leerlingen. Sectieleiders noemen deze belemmering significant vaker als zij ook motivatieproblemen bij leerlingen kennen op hun schoollocatie (zie paragraaf 4.1). 14 procent van de schoolleiders en 3 procent van de sectieleiders lichamelijke opvoeding ervaart geen belemmeringen. Onder andere genoemde belemmeringen vallen het niet passen van meer lessen lichamelijke opvoeding binnen het curriculum/een te vol lesrooster.

Een significant groter deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding vindt in 2018 dat weinig belangstelling bij leerlingen een belemmering voor uitbreiding van lichamelijke opvoeding is (20%) dan in 2014 (7%) (niet in figuur). In 2014 vond een significant groter deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding dat er vanuit het schoolbestuur weinig ondersteuning is voor het uitbreiden van lichamelijke opvoeding (46%) dan in 2018 (34%). Voor schoolleiders geldt dat een groter deel in 2018 aangeeft over onvoldoende accommodatie te beschikken (51%) en dat er weinig belangstelling is bij docenten van andere vakken (15%) dan in 2014 (respectievelijk 42% en 10%).

Figuur 6.4 Belemmeringen bij de uitbreiding van lichamelijke opvoeding volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders in 2018 (in procenten, meer antwoorden mogelijk)

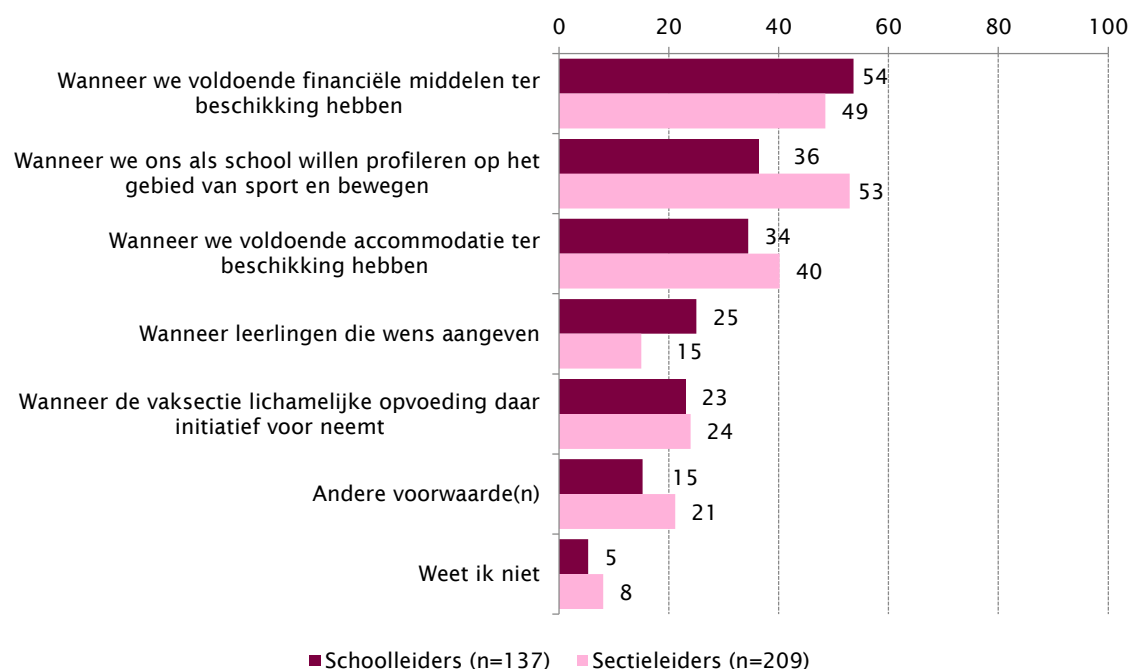
- Op scholen met vmbo zijn volgens sectieleiders lichamelijke opvoeding onvoldoende financiële middelen vaker een belemmering (73-78%) dan op scholen met havo (67%) en/of vwo (66%).

Voorwaarden voor aanvullend aanbod lichamelijke opvoeding

Sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders die op hun schoollocatie geen extra curriculair/aanvullend aanbod op het gebied van sport en bewegen aanbieden (zie figuur 5.1) zijn gevraagd wanneer zij dit wel zouden overwegen. Voor de helft van de sectieleiders lichamelijke opvoeding en van de schoolleiders is een voorwaarde voor uitbreiding dat er voldoende financiële middelen zijn (54%) (figuur 6.5). Het willen profileren op het gebied van sport en bewegen is voor sectieleiders lichamelijke opvoeding een belangrijkere voorwaarde (53%) dan voor schoolleiders (36%). Schoolleiders vinden de wens van leerlingen belangrijker (25%) dan sectieleiders lichamelijke opvoeding (15%).

In 2014 gaf een groter deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding het beschikken over voldoende accommodatie(s) als voorwaarde aan (53%) dan in 2018 (40%).

Figuur 6.5 Voorwaarden waaronder sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders een aanvullend lesaanbod voor lichamelijke opvoeding kunnen aanbieden in 2018 (in procenten, meer antwoorden mogelijk)

- In de noordelijke regio (Groningen, Friesland en Drenthe) geven schoolleiders vaker het beschikken over voldoende financiën als voorwaarde aan (89%) dan in de andere regio's (37-55%).

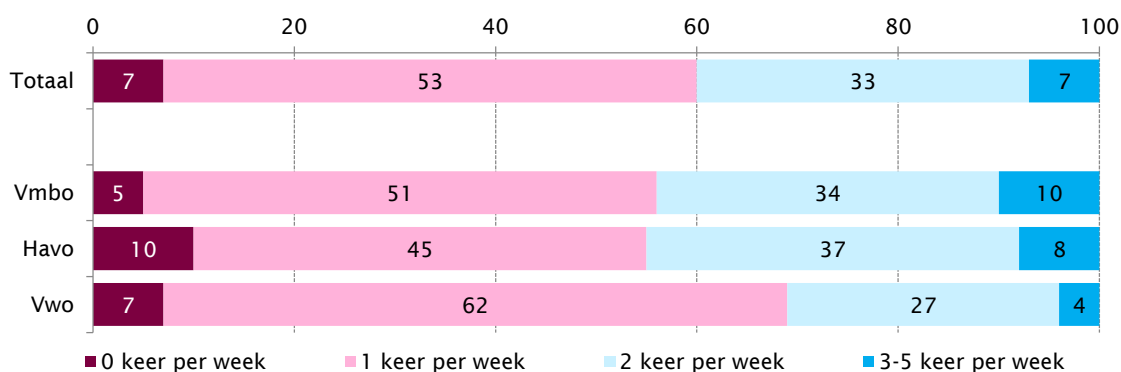
7. Lichamelijke opvoeding, sport en bewegen volgens leerlingen

Afgelopen jaren zijn alle sport- en beweegactiviteiten van de Nederlandse bevolking vanaf 12 jaar via de Leefstijlmonitor in beeld gebracht. In 2017 zijn in een aanvullende module een aantal vragen over lichamelijke opvoeding en bewegen op school gesteld aan scholieren van 12 tot en met 18 jaar. In dit hoofdstuk staat centraal wat middelbare scholieren (vmbo, havo, vwo) van 12 tot en met 18 jaar zelf hierover aangeven⁹.

Lestijd lichamelijke opvoeding

De meeste scholieren geven aan dat zij één of twee keer per week lichamelijke opvoeding krijgen (86%). Vwo-scholieren geven significant vaker aan dat zij één keer in de week lichamelijke opvoeding krijgen (62%) dan scholieren van het vmbo (51%) en de havo (45%). Op het vmbo en de havo wordt vaker twee keer in de week lichamelijke opvoeding aangeboden (34% en 37%) dan op vwo (27%). 7 procent van de scholieren geeft aan op school geen lichamelijke opvoeding te krijgen, dit geven scholieren in de bovenbouw (12%)(15-18 jaar) vaker aan (12%) dan scholieren in de onderbouw (12-14 jaar, 1%, niet in figuur). Een verklaring hiervoor kan zijn dat een deel van de scholieren in hun examenjaar de vragenlijst hebben ingevuld. Scholen kunnen ervoor kiezen in het tweede semester geen lichamelijke opvoeding aan te bieden aan examenleerlingen.

Figuur 7.1 Aantal lessen lichamelijke opvoeding per week volgens scholieren van 12-18 jaar van het voortgezet onderwijs (in procenten, n=1.114)

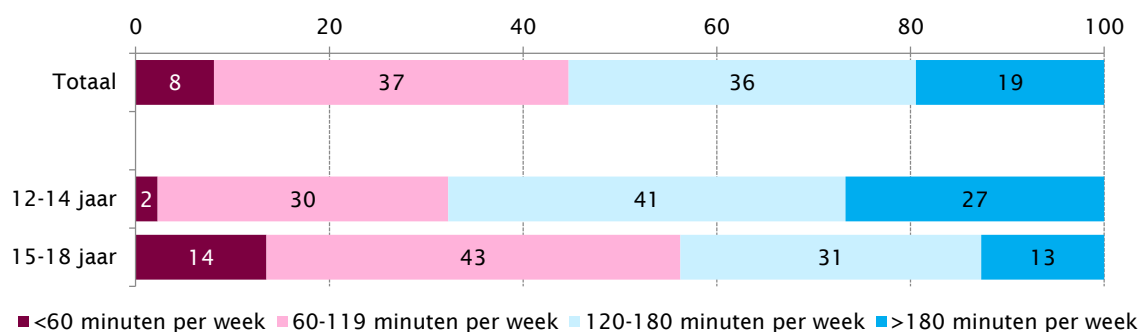
Bron: LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS, 2017. Bewerking: Mulier Instituut.

De wekelijkse lestijd voor lichamelijke opvoeding loopt uiteen. Ruim een derde van de scholieren heeft één tot twee uur per week (37%) of twee tot drie uur per week (36%) lichamelijke opvoeding. Eén op de vijf scholieren heeft meer dan drie uur lichamelijke opvoeding per week. Hierbij moet worden opgemerkt dat geen onderscheid is gemaakt tussen reguliere lessen lichamelijke opvoeding en aanvullend lesaanbod, zoals Bewegen, Sport en Maatschappij. De vraag omvat alle soorten 'gymlessen' die tijdens schooltijd worden aangeboden.

⁹ In bijlage II is een methodische verantwoording opgenomen

Een duidelijk verschil in lestijd is zichtbaar tussen scholieren van 12 tot en met 14 jaar (onderbouwleerlingen) en scholieren van 15 tot en met 18 jaar (bovenbouwleerlingen). Scholieren van 15 tot en met 18 jaar geven significant vaker aan minder dan een uur per week (14%) of één tot twee uur per week (43%) lichamelijke opvoeding te krijgen dan scholieren van 12 tot en met 14 jaar (respectievelijk 2% en 30%). Scholieren van 12 tot en met 14 jaar krijgen significant vaker twee tot drie uur (41%) of meer dan drie uur lichamelijke opvoeding (27%) dan scholieren van 15 tot en met 18 jaar (respectievelijk 31% en 13%). In de onderbouw krijgen scholieren dus meer les in lichamelijke opvoeding dan in de bovenbouw. Deze uitkomst komt overeen met de bevindingen van de sectieleiders lichamelijke opvoeding (zie paragraaf 3.3). Vergelijking met de gerapporteerde lestijd van schoolleiders is niet mogelijk, omdat de vraagstelling in de 1-meting en de Leefstijlmonitor en de analysewijze te verschillend waren.

Figuur 7.2 Aantal minuten lichamelijke opvoeding per week volgens scholieren van 12-18 jaar van het voortgezet onderwijs (in procenten, n=1.114)

Bron: LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS, 2017. Bewerking: Mulier Instituut.

Actief transport

De scholieren is ook gevraagd naar het aantal dagen per week dat zij naar school of werk (bijbaan)¹⁰ lopen en/of fietsen. De meeste scholieren fietsen elke dag naar school/werk (85%) (tabel 7.1). Scholieren van 12 tot en met 14 jaar gaan significant vaker elke dag op fiets (88%) dan scholieren van 15-18 jaar (81%). Scholieren lopen niet veel naar school/werk (7% dagelijks). Scholieren die minimaal één dag per week naar school lopen of fietsen is gevraagd naar het aantal minuten per dag dat zij lopen of fietsen. Twee derde van de scholieren die lopend naar school/werk gaan, is minder dan een half uur per dag onderweg (62%), een kwart is een half uur tot een uur onderweg (26%). Aan fietsen van en naar school besteden scholieren over het algemeen meer tijd, bijna de helft is een half uur tot een uur onderweg (47%). Tussen beide leeftijdsgroepen zijn geen significante verschillen zichtbaar in de tijd dat per dag aan lopen of fietsen wordt besteed.

¹⁰ Vanaf 15 jaar is het mogelijk om een bijbaan te hebben. Het actief transport kan dus bij respondenten vanaf 15 jaar ook gaan om het lopen en fietsen naar hun werk.

Tabel 7.1 Lopen en fietsen in aantal dagen per week en minuten per dag van en naar school/werk volgens scholieren binnen het voortgezet onderwijs van 12 tot en met 18 jaar (in procenten, n=2.380)

	Lopen van en naar school/werk			Fietsen van en naar school/werk		
	Totaal	12-14 jaar	15-18 jaar	Totaal	12-14 jaar	15-18 jaar
Aantal dagen per week						
0 dagen	88	91	85	11	9	13
1-4 dagen	4	2	6	4	3	6
5-7 dagen	7	7	8	85	88	81
Aantal minuten per dag						
< 30 minuten	62	64	61	32	32	33
30-60 minuten	26	24	27	47	46	47
> 60 minuten	12	12	12	21	22	21

Bron: LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS, 2015 & 2017.

Bewerking: Mulier Instituut.

Sportgedrag

Ruim drie kwart van de scholieren sport wekelijks (78%) (tabel 7.2). Vwo-scholieren sporten significant vaker wekelijks (87%) dan scholieren op havo (78%) en vmbo (71%), en havo-scholieren significant vaker wekelijks dan vmbo. Ook sporten scholieren van 12-14 jaar significant vaker wekelijks (81%) dan scholieren van 15-18 jaar (75%).

Ruim de helft van de scholieren die één of meer sporten beoefent, is daarvoor lid van een vereniging (54%). Ruim een kwart van de scholieren sport wel, maar is geen lid van een vereniging of abonneementhouder bij een sportaanbieder zoals een fitnesscentrum, dansschool of zwembad (27%). Vwo-scholieren zijn significant vaker lid van een vereniging (62%) dan havo-scholieren (52%) en vmbo-scholieren (48%). Vmbo-scholieren sporten vaker zonder lidmaatschap/abonneement (37%) dan havo-scholieren (26%) en vwo-scholieren (18%). Scholieren van 12-14 jaar zijn vaker lid van een vereniging (63%) of sporten zonder lidmaatschap/abonneement (25%) dan scholieren van 15-18 jaar (45% en 30%). Scholieren van 15-18 jaar hebben vaker een abonneement op een sportaanbieder (16%) dan scholieren van 12-14 jaar (7%).

Tabel 7.2 Sportgedrag en sportverband van scholieren binnen het voortgezet onderwijs van 12 tot en met 18 jaar naar opleidingsniveau en leeftijd (in procenten, n=2.380)

	Totaal	Opleidingsniveau			Leeftijd	
		Vmbo	Havo	Vwo	12-14 jaar	15-18 jaar
Wekelijkse sporter (n=2.380)						
Nee	22	29	22	13	19	25
Ja	78	71	78	87	81	75
Verband sportdeelname (n=1.083)						
Lid vereniging	54	48	52	62	63	45
Abonnement sportaanbieder	12	11	13	12	7	16
Beide	7	5	9	8	5	9
Geen van beide	27	37	26	18	25	30

Bron: LSM-A Bewegen en Ongevallen/Leefstijlmonitor RIVM, VeiligheidNL i.s.m. CBS, 2015 & 2017.

Bewerking: Mulier Instituut.

8. Conclusie en beschouwing

In dit afrondende hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten van de 1-meting in hun geheel en in onderlinge samenhang bekeken. We kijken daarbij vooral naar punten waarop de stand van zaken in 2018 verschilt ten opzichte van 2014. Ook de verschillen tussen de ondervraagde schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding brengen we in beeld. In de slotparagraaf plaatsen we deze bevindingen in een perspectief.

8.1 Belangrijkste bevindingen

In 2018 zijn ten opzichte van 2014 de voorwaarden (formatie, lesomvang, accommodatie) voor het vak lichamelijke opvoeding in het voorgezet onderwijs op veel punten nagenoeg ongewijzigd. De leerkrachtformatie bestaat gemiddeld uit 5,4 vakleerkrachten per school. De hoeveelheid gerealiseerde lessen is veelal in overeenstemming met de normtabel uit 2005 en verschilt weinig met die in 2014, maar net als in 2014 is het aantal klokuren op het vmbo gl/tl significant lager dan de norm. Dit is zorgelijk omdat juist vmbo leerlingen ook buiten de school minder regelmatig actief zijn in sport en beweegactiviteiten. In vergelijking met 2014 is het aantal klokuren op de havo significant gedaald. Dit hangt samen met de verminderde wekelijkse lestijd in havo 1. Ook in vwo 1 is die afgenomen. De sectieleiders lichamelijke opvoeding geven over de hele linie aan dat de lestijd in de laatste jaren enigszins is afgenomen. Over de beschikbare lestijd, zowel voor de onderbouw als voor de bovenbouw, oordelen schoolleiders aanzienlijk positiever dan de sectieleiders lichamelijke opvoeding. Sectieleiders lichamelijke opvoeding vinden in 2018 significant vaker de lestijd voor de onderbouw onvoldoende/slecht dan in 2014 (31%; 2014: 21%). Ook voor de bovenbouw is het verschil met schoolleiders opvallend. In de bovenbouw vinden in 2018 meer schoolleiders de lestijd voldoende/goed (87%), terwijl dit nog niet voor de helft van de sectieleiders lichamelijke opvoeding het geval is. Genoemde verschillen tussen schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding kunnen samenhangen met een verschil in referentiekader bij de beoordeling van de situatie waarbij sectieleiders deze meer bezien vanuit een vakgericht deelbelang en met nadruk op operationele aspecten en schoolleiders meer kijken naar het totale onderwijsaanbod rekening houdend met het totale strategische beleid van de school.

Evenals in 2014 vindt 70 procent of meer van de sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders de beschikbare accommodaties, lesmaterialen en het budget voldoende of goed. Ook hierover oordelen schoolleiders duidelijk positiever dan de sectieleiders lichamelijke opvoeding. Eén op de vijf sectieleiders vindt de accommodatie onvoldoende/slecht (ze vinden die het vaakst verouderd) en een bijna even groot percentage vindt het budget voor (spel)materiaal ontoereikend. In vergelijking met 2014 is de variatie in voor lichamelijke opvoeding gebruikte accommodaties duidelijk toegenomen, zoals gebruik van schoolpleinen, fitnessruimtes en (openbare) grasvelden. Een mogelijke verklaring is dat iets meer scholen in 2018 melden te weinig te kunnen beschikken over een gymzaal of sporthal.

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, is er momenteel een brede discussie gaande over het onderwijscurriculum. Dat is ook voor het curriculum voor lichamelijke opvoeding of bewegen en sport van belang. In de praktijk van het bewegingsonderwijs en sport op scholen is niet veel verandering merkbaar op het gebied van de beoogde leerdoelen. Net als in 2014 worden leerdoelen met betrekking tot 'bewegen beleven' en 'bewegen verbeteren' in 2018 door een grote meerderheid van de sectieleiders lichamelijke opvoeding (heel) belangrijk gevonden en meer dan 'bewegen regelen' en 'gezond bewegen'. Ten opzichte van 2014 is het percentage sectieleiders lichamelijke opvoeding dat

beter leren bewegen heel belangrijk vindt wel iets afgenomen en dit geldt ook voor het leerdoel fitheid verbeteren. Dit is opvallend, gezien de grotere rol die scholen door de overheid in de bevordering van gezond gedrag toebedeeld lijken te krijgen.

Wat de werkwijze en kwaliteit van het vakonderwijs betreft, zijn de verschuivingen beperkt. Schoolleiders oordelen onverminderd vrijwel allemaal positief over de kwaliteit van de leerkrachten en zowel zij als de sectieleiders lichamelijke opvoeding geven de gerealiseerde kwaliteit van het vak een ruime voldoende (7,9 respectievelijk 7,6). Bijna alle scholen hebben het vakonderwijs methodisch ingebed door middel van een jaarplan en werken met doorgaande leerlijnen. In vergelijking met 2014 is het aandeel scholen met een digitaal leerlingvolgsysteem wel gedaald. Dit kan ermee samenhangen dat de waarde van het geven van een rapportcijfer ter discussie staat: de sectieleiders lichamelijke opvoeding verschillen hierover behoorlijk van mening. Een meerderheid van de scholen biedt in enige mate extra aandacht aan leerlingen met een uitgesproken talent of juist met beperkingen. Wel is het aandeel scholen dat in enige vorm extra ondersteuning biedt aan leerlingen met achterstanden in de motorische ontwikkeling gedaald. Opvallend: scholen met aanvullend aanbod hebben meer aandacht voor talent, scholen zonder aanvullend aanbod meer aandacht voor beperkingen.

In de aanpak van verschillende kwaliteitsaspecten zijn in vergelijking met 2014 weinig verschillen op te merken. Nog meer dan in 2014 vinden sectieleiders lichamelijke opvoeding dat docenten veel ruimte krijgen voor eigen invulling (97% (helemaal) eens). Er is ook steeds op alle scholen veel aandacht voor veiligheid, voor onderlinge pedagogisch didactische afstemming en voor innovatieve aanpakken. Wel vond een groter deel van de sectieleiders lichamelijke opvoeding in 2014 dat bewegingsactiviteiten aan het niveau van leerlingen worden aangepast (93% (helemaal) eens; 2018 88% (helemaal) eens). Iets meer dan de helft meent verder dat momenteel veel energie wordt gestoken in afstemmen van de lessen op de wensen en behoeften van de leerlingen. In dit licht is het opmerkelijk dat ruim de helft van de scholen motivatieproblemen bij leerlingen ondervindt bij het vak lichamelijke opvoeding. Motivatieproblemen zijn groter in de bovenbouw en bij meisjes dan in de onderbouw en bij jongens. Scholen signaleren veelal dat de motivatieproblemen in de laatste jaren zijn toegenomen. Mogelijk sluit de manier waarop scholen op behoeften van leerlingen inspelen toch nog onvoldoende aan bij hun voorkeuren. De ervaren problemen zijn geringer naarmate de school groter is en het onderwijsniveau hoger is.

Ten opzichte van 2014 bieden meer scholen lichamelijke opvoeding als examenvak aan. Dit blijkt uit een analyse van DUO-gegevens. In de uitkomsten van de 1-meting is deze toename niet duidelijk zichtbaar. Het aanbod groeit vooral nog steeds bij vmbo-scholen en op de havo. Bij vwo-afdelingen is juist sprake van een lichte daling. Vooral grotere scholen bieden aanvullend lesaanbod naast het lichamelijke opvoeding aan. De overwegingen om het vak te verbreden liggen voor schoolleiders meer op het vlak van gezondheidsbevordering en het leefklimaat op school; sectieleiders lichamelijke opvoeding menen dat de school zich hiermee kan profileren en dat leerlingen zo extra ontwikkelingsmogelijkheden worden geboden. Wat het aanbod aan extra-curriculaire sport- en beweegactiviteiten betreft is opvallend dat het aanbod van schoolsport activiteiten in geen enkele vorm is toegenomen in vergelijking met 2014. De samenwerking met externe organisaties bij het sport- en beweegaanbod lijkt over de hele linie iets teruggelopen, maar dit is niet significant. In vergelijking met 2014 zijn buurtsportcoaches iets minder actief binnen het voortgezet onderwijs. Dit zou mede het gevolg kunnen zijn van een verschuiving in de inzet van buurtsportcoaches (andere sectoren, accent op primair onderwijs).

Wat de wensen voor de toekomst van lichamelijke opvoeding en sport op school betreft, heeft een flinke meerderheid van de schoolleiders geen behoefte aan verandering. De ondervraagde sectieleiders willen dit wel, vooral meer lessen en dat ook voor de sportklassen en examenvakken. Als belemmering voor uitbreiding van lichamelijke opvoeding worden vooral de financiën genoemd, maar bij de helft speelt ook gebrek aan accommodatie een rol. Ook gebrek aan steun van andere belanghebbenden (directie, andere docenten) is een belemmering. In vergelijking met 2014 vinden meer sectieleiders dat weinig belangstelling bij leerlingen een belemmering voor uitbreiding van lichamelijke opvoeding is (20%).

8.2 Perspectief: aanknopingspunten voor beleid en onderzoek

Over het algemeen is het beeld van lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs positief, en hebben weinig veranderingen ten opzichte van 2014 plaatsgevonden. Hoewel de stand van zaken van lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs op de meeste scholen geen reden geeft tot zorgen en bij een deel van de scholen sprake is van intensivering, kan dit niet overal worden gezegd. Er tekenen zich in de bevindingen van deze 1-meting een aantal aandachtspunten af. In de eerste plaats betreft dit de achterblijvende opgegeven ingeroosterde lestijd bij de normtabel in het vmbo tl/gl en de afname in havo en vwo 1. De situatie bij vmbo tl/gl was in 2014 overeenkomstig het lijkt zinnig de achtergrond hiervan nader te onderzoeken: waarom speelt dit juist bij gl/tl?

Tenminste 15 procent van de sectieleiders lichamelijke opvoeding heeft daarnaast de indruk dat de lestijd en in de onderbouw en in de bovenbouw zijn afgenomen. Van toename is maar bij enkele scholen sprake. Ruim 30 procent van de sectieleiders lichamelijke opvoeding in de onderbouw en ruim 35 procent in de bovenbouw vindt de lestijd ontoereikend. Overigens zijn de schoolleiders hierover positiever. Er lijkt een stimulerende inzet nodig om het achterblijven in lestijd bij vmbo tl/gl tegen te gaan en het lesaanbod over de volle breedte op een toereikend niveau te houden.

Tegelijkertijd hebben meer scholen naast de lessen lichamelijke opvoeding voor alle leerlingen een aanvullend lesaanbod in de vorm van sportklassen en keuze/examenvakken. Hiervan maken havoleerlingen relatief het meest gebruik, maar het betreft in totaal nog geen 10 procent van alle leerlingen. Als geheel geven de cijfers over het lesaanbod lichamelijke opvoeding de indruk dat een deel van de scholen minder aandacht schenkt aan het kernvak dat alle leerlingen volgen en een deel juist meer doet op dit leergebied met een extra aanbod voor leerlingen met een uitgesproken interesse of aanleg voor het bewegen en sport. Deze scholen zetten daarnaast veelal ook in op het extra curriculaire aanbod. Of deze gestipuleerde trend zich daadwerkelijk voordoet is nog niet met zekerheid te zeggen, maar kan wellicht bij een 2-meting definitief worden vastgesteld.

Verder lijkt de ontwikkeling van het extra-curriculaire aanbod aan bewegen en schoolsport op het voortgezet onderwijs tot stilstand gekomen. Bij een flink deel van de scholen beperkt dit aanbod zich vrijwel geheel tot de jaarlijks sportdag. Sportclinics en pauzeactiviteiten zijn de aanbodvormen die relatief vaak tenminste maandelijks worden aangeboden, maar dit gebeurt maar bij een op de vijf scholen. Wanneer we dit in het licht bezien van het gezamenlijk advies van de Nederlandse Sportraad, de Onderwijsraad en de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving dat alle scholieren twee keer per dag een half uur op school zouden moeten sporten en bewegen, valt er nog veel winst te boeken. Dat buurtsportcoaches in 2018 vergeleken met 2014 minder frequent actief zijn op scholen voor voortgezet onderwijs is in dit verband geen positieve ontwikkeling. De verruimde regeling voor combinatiefuncties die in het Sportakkoord is overeengekomen biedt op dit punt mogelijk weer enig perspectief.

Ook in de 1-meting tekent zich, net als in de 0-meting in 2014, een behoorlijke afstand af tussen de opvattingen van schoolleiders en sectieleiders lichamelijke opvoeding wat de stand van zaken van lichamelijke opvoeding en sport betreft, die voor een deel kunnen samenhangen met een verschillend beoordelingsperspectief (smal, vakgericht - breed, strategisch). De sectieleiders lichamelijke opvoeding zijn aanzienlijk minder positief over de huidige stand van zaken dan de schoolleiders wat betreft lesuren, accommodatie en budget voor het vak. Zij staan ook voor veranderingen, met name wat betreft de hoeveelheid lestijd. De meeste schoolleiders achten echter geen veranderingen nodig. Als ze extra investeringen in het bewegen en sport (willen) doorvoeren, doen ze dat vooral met het oog op Gezonde Schoolbeleid en verbeteren van het schoolklimaat. Voor de toekomst van het schoolbeleid op dit leergebied lijkt het van belang de afstand tussen beide groepen betrokkenen te verminderen, bijvoorbeeld door onder schoolleiders het bewustzijn te vergroten van het intrinsieke belang van goed leren bewegen en onder vakleerkrachten van de mogelijke betekenis van het vak voor een gezonde leefstijl.

De meningen van sectieleiders lichamelijke opvoeding over het beoordelen van leerlingen zijn zeer verdeeld. In hoofdstuk 2 meldden we dat een toenemend aantal scholen voor voortgezet onderwijs zich aan het herbezinnen is op de functie van het rapportcijfer. Een groeiende belangstelling voor formatieve evaluatie werd gesignaleerd. Enerzijds lijkt dit ingegeven door de behoefte bij docenten om een motiverende wijze van beoordelen te volgen en vormt deze niet altijd de basis voor het geven van een rapportcijfer. Anderzijds speelt hierin mee dat er in zijn algemeenheid weinig houvast bestaat voor het bepalen van de leeropbrengst van het vak door de open formulering van de kerndoelen: welke leerprestaties moeten worden gemeten (motoriek, samenwerken, fitheid, enzovoort)? Wellicht gaat het lopende proces van curriculumherziening meer houvast voor de scholen en professionals opleveren.

Het stimuleren van een motiverende manier van beoordelen bij lichamelijke opvoeding is ook wenselijk in het licht van de motivatieproblemen bij de leerlingen die veel sectieleiders waarnemen en die zich het sterkst lijken voor te doen bij vmbo-scholen en onder meisjes. Dit zijn de groepen die ook buiten de school juist het minst sporten. De motivatieproblemen nemen bij een groter deel van de scholen toe dan af. De achtergrond van deze afnemende waardering voor het vak bij leerlingen is niet geheel duidelijk. Mogelijk spelen het activiteiten aanbod bij de lessen lichamelijke opvoeding en de werkwijze hierbij een rol. Het is zinnig dit nader te onderzoeken.

Literatuur

Bax, H. (2010). *De samenleving over de kwaliteit van bewegen en sport op school*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Bax, H., Driel, G van, Jansma, F., & Palen, H. van der (2010). *Beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Brinke, G. ten, Brouwer, B., Houthoff, D., Massink, M., Mooij, C., Mossel, G. van, Swinkels, E. & Zonnenberg, A. (2007). *Concretisering van de kerndoelen Bewegen en sport. Kerndoelen voor de onderbouw VO*. Enschede: SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling)..

Brouwer, B., Aldershof, A., Bax, H., Berkel, M. van, Dokkum, G. van, Mulder, M.J. & Nienhuis, J. (2011). *Human movement and sports in 2028 : een blik in de toekomst van lichamelijke opvoeding/bewegingsonderwijs en sport op school*. Enschede: SLO.

Brouwer, B., Brinke, G. ten, Houthoff, D., Massink, M., Mooij, C., Mossel, G. van, Swinkels, E. & Zonnenberg, A. (2007, 2012). *Basisdocument Bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs* (2e gewijzigde druk). Enschede: SLO.

Brouwer, B., Berkel, M. van, Mossel, G. van & Swinkels, E. (2015). *Bewegingsonderwijs en sport. Vakspecifieke trendanalyse 2015*. Enschede: SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling).

Brouwer, B., Berkel, M. van & Mossel, G. van (2017). Bewegingsonderwijs en sport. In E. Folmer, A. K. van Noorel, & W. Kuiper (Reds.), *Curriculumspiegel 2017* (pp. 367-384). Enschede: SLO.

Curriculum.nu - Ontwikkelteam Bewegen en sport (2018). Bijgestelde Grote opdrachten en visie - oktober 2018. Gedownload via: <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2018/10/Tussenproducten-3e-ontwikkelingsessie-team-Bewegen-en-Sport.pdf>

Ekdorf, H. van & Mossel, G. van (2014). Wat beweegt onze leerlingen? *Lichamelijke opvoeding*, 102 (7), pp. 8-13.

Inspectie van het onderwijs (2014). Hoeveel uren lichamelijke opvoeding moeten worden gegeven op scholen voor voortgezet onderwijs? Utrecht: Inspectie van het onderwijs - Ministerie van OCW

Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding (KVLO; 2017). *Beroepsprofiel leraar lichamelijke opvoeding*. Zeist: Jan Luiting Fonds.

Mossel, G. van, Brouwer, B. & Boxel, M. van (2016). *Sportklassen in de onderbouw vo* (onderzoeksrapport). Enschede: SLO.

Onderwijscoöperatie (2014). Bekwaamheidseisen. Ingangsdatum 1 augustus 2017. Utrecht: Onderwijscoöperatie

Platform Onderwijs2032 (2016). *Eindadvies Platform Onderwijs2032 'Ons onderwijs2032'*. Den Haag: Platform Onderwijs2032

Reijgersberg, N., Lucassen, J.M.H., Pot, N. & Hilvoorde, I. van (2012). *Toekomstscenario's voor schoolsport: inventarisatie, vergelijking en perspectieven van schoolsportactiviteiten in Nederland*. Utrecht: Mulier Instituut.

Reijgersberg, N., Lucassen, J.M.H., Beth, J.O. & Werff, H. van der (2014). *Nulmeting lichamelijke opvoeding in het voortgezet onderwijs. Onderzoek naar de organisatie van lichamelijke opvoeding en sport in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: Mulier Instituut

Stegeman, H. (Red.; 2007). *Naar beter bewegingsonderwijs. Over de kwaliteit van sport en bewegen op school*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Bijlage I Methodische verantwoording 1-meting

Onderzoeksopzet

Door een online vragenlijst aan sectieleiders lichamelijke opvoeding en schoolleiders in het voortgezet onderwijs voor te leggen, zijn de benodigde gegevens voor de 1-meting verzameld. De vragenlijst bestond uit voornamelijk gesloten vragen, en enkele open vragen. Deze vragen zijn grotendeels gelijk gebleven aan de vragenlijst van de 0-meting in 2014. Voorafgaand aan het uitzetten van de vragenlijst heeft een klankbordgroep¹¹ de vragen bekeken en zijn in overleg een aantal vragen verwijderd (bijvoorbeeld over digitale leermiddelen) en een aantal vragen toegevoegd (bijvoorbeeld over extra aandacht voor doelgroepen).

Er is van het Panel Directeuren Voortgezet Onderwijs en van de onderwijsdatabase van DUO Onderwijsonderzoek gebruikgemaakt. Voor het benaderen van sectieleiders lichamelijke opvoeding is eveneens van deze onderwijsdatabase gebruikgemaakt, die de directe emailadressen van sectieleiders lichamelijke opvoeding bevat.

In totaal zijn 2.191 directeuren/schoolleiders voor het onderzoek uitgenodigd. Er is één herinnering gestuurd. In totaal hebben 383 directeuren/schoolleiders de vragenlijst compleet en tijdig ingevuld (respons 17%). De onderwijsdatabase bevat eveneens de directe emailadressen van 1.175 sectieleiders lichamelijke opvoeding. De voor het onderzoek benaderde sectieleiders hebben één herinnering ontvangen. Uiteindelijk hebben 395 sectieleiders lichamelijke opvoeding de vragenlijst ingevuld (respons 34%).

In hoofdstuk 5 is gebruikgemaakt van gegevens die door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) zijn verstrekt. DUO registreert per opleidingsniveau het aantal examenkandidaten per school, met daarbij de beoordelingen voor het schoolexamen en het centraal examen. Op basis van deze data zijn het aantal scholen met een examenprogramma voor lichamelijke opvoeding en het aantal leerlingen dat kiest voor een examenprogramma lichamelijke opvoeding berekend.

Representativiteit en achtergrond onderzoeksgroepen

In tabel B1.1 staat een overzicht van de verschillende achtergrondkenmerken die van de responsgroep en populatie (alle scholen in het voortgezet onderwijs) bekend zijn. Naar denominatie zijn schoolleiders zeer goed vertegenwoordigd ten opzichte van de populatie, en geldt voor sectieleiders lichamelijke opvoeding dat openbare en protestants-christelijke scholen zijn oververtegenwoordigd. Wat betreft de Nielsen-indeling wijken beide responsgroepen enigszins af van de populatie. Ook wat betreft stedelijkheid zijn enige verschillen tussen de responsgroepen en de populatie zichtbaar.

Net als bij de 0-meting is een weging toegepast naar denominatie, stedelijkheid en Nielsen-indeling. Na de weging zijn de verdelingen van de steekproeven op deze variabelen identiek aan die van de populatie (1.535 scholen). Door gelijke weging bij de 0-meting en 1-meting is een goede vergelijking mogelijk.

¹¹ De klankbordgroep bestond uit: Berend Brouwer (SLO), Marja Nieuwenhuis (KVLO), Yvonne Sanders (destijds werkzaam bij VO-raad), Gerda op het Veld (NOC*NSF), Remo Mombarg (Hanzehogeschool), John Dierx (Avans Hogeschool).

Tabel B1.1 Representativiteit van de responsgroepen

	Sectieleiders (n=395)	Schoolleiders (n=383)	Populatie (n=1.535)
Denominatie			
Openbaar	48,9	44,0	44,0
Rooms-katholiek	16,0	17,7	17,7
Protestants-christelijk	22,1	19,5	19,5
Anders	13,0	18,7	18,7
Nielsen-cluster			
Nielsen I: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag plus randgemeenten	11,7	15,6	13,9
Nielsen II: Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht (exclusief gemeenten Nielsen I)	34,3	29,2	31,8
Nielsen III: Groningen, Friesland, Drenthe	14,2	10,6	12,4
Nielsen IV: Overijssel, Gelderland, Flevoland	21,0	18,9	22,7
Nielsen V: Zeeland, Noord-Brabant, Limburg	18,8	25,8	18,9
Stedelijkheid			
Zeer sterk stedelijk	37,1	42,8	42,5
Sterk stedelijk	35,7	31,4	33,4
Matig stedelijk	16,1	15,3	13,9
Weinig stedelijk	5,4	6,7	6,7
Niet stedelijk	5,7	3,9	3,5

Analyse en rapportage

Bij de analyses is allereerst gekeken naar het totale beeld van het voortgezet onderwijs. Vervolgens is onderzocht in hoeverre de uitkomsten significant verschillen van de resultaten in 2014. Dit is in de tekst beschreven. Daarnaast is onderzocht of er significante verschillen zijn indien uitkomsten werden uitgesplitst naar onderwijsniveau, denominatie, Nielsen-cluster, stedelijkheid, grootte van de school (aantal leerlingen) en tussen scholen die wel en geen aanvullend lesaanbod op het gebied van sport en bewegen hebben. Relevante significante verschillen zijn puntsgewijs bij de desbetreffende paragraaf aangegeven. De rapportage is eenmalig van feedback voorzien door een leescommissie¹².

¹² De leescommissie bestond uit: Berend Brouwer (SLO), Marja Nieuwenhuis (KVLO), Remo Mombarg (Hanzehogeschool), John Dierx (Avans Hogeschool)

Bijlage II Methodische verantwoording hoofdstuk 7

Voor hoofdstuk 7 is gebruikgemaakt van data uit de Leefstijlmonitor-aanvullend. Dit is een tweejaarlijks bevolkingsonderzoek onder 10.000 mensen vanaf 0 jaar, die gevraagd worden naar leefstijl gerelateerde thema's, waaronder sport en bewegen. De Leefstijlmonitor wordt door het ministerie van VWS gefinancierd en door het CBS uitgevoerd.

Met toestemming van het RIVM heeft het Mulier Instituut gebruikgemaakt van de data uit de Leefstijlmonitor. Het Mulier Instituut heeft de verkregen data verwerkt. Hierbij zijn de volgende opmerkingen met betrekking tot de analyse van belang:

- Om alleen scholieren binnen het voortgezet onderwijs in de analyse mee te nemen zijn personen tussen 12 en 18 jaar geselecteerd die aangeven op het vmbo, de havo of het vwo te zitten.
- De data van 2015 en 2017 zijn aan elkaar gekoppeld, om het aantal waarnemingen te verhogen. Voor de gegevens over lichamelijke opvoeding (figuur 7.1 en 7.2) was dit niet mogelijk, omdat deze vragen alleen in een aanvullende module in 2017 aan scholieren zijn gesteld.
- Extreme waarden van bijvoorbeeld de duur van de wekelijkse lessen lichamelijke opvoeding zijn begrensd. Deze extremen ontstaan doordat iemand veel lessen met een lange duur per les opgeeft. De begrenzing is gedaan door de hoogste 2,5 procent de waarde bij 97,5 procent te geven. In hoofdstuk 7 is van categorieën en niet van gemiddelden gebruikgemaakt, omdat niet goed vast te stellen is wanneer scholieren een vraag verkeerd hebben ingevuld. Ter illustratie: een jongere die aangeeft 4 dagen in de week 4 uur per keer lichamelijke opvoeding te krijgen, bedoelt waarschijnlijk 4 uur per week, dus 1 uur per keer. Toch kan hier niet zomaar vanuit worden gegaan.
- Soms zijn extreme waarden onmogelijk, bijvoorbeeld als een respondent meer uren opgeeft dan in een dag zijn. Deze onmogelijke waarden zijn buiten beschouwing gelaten.

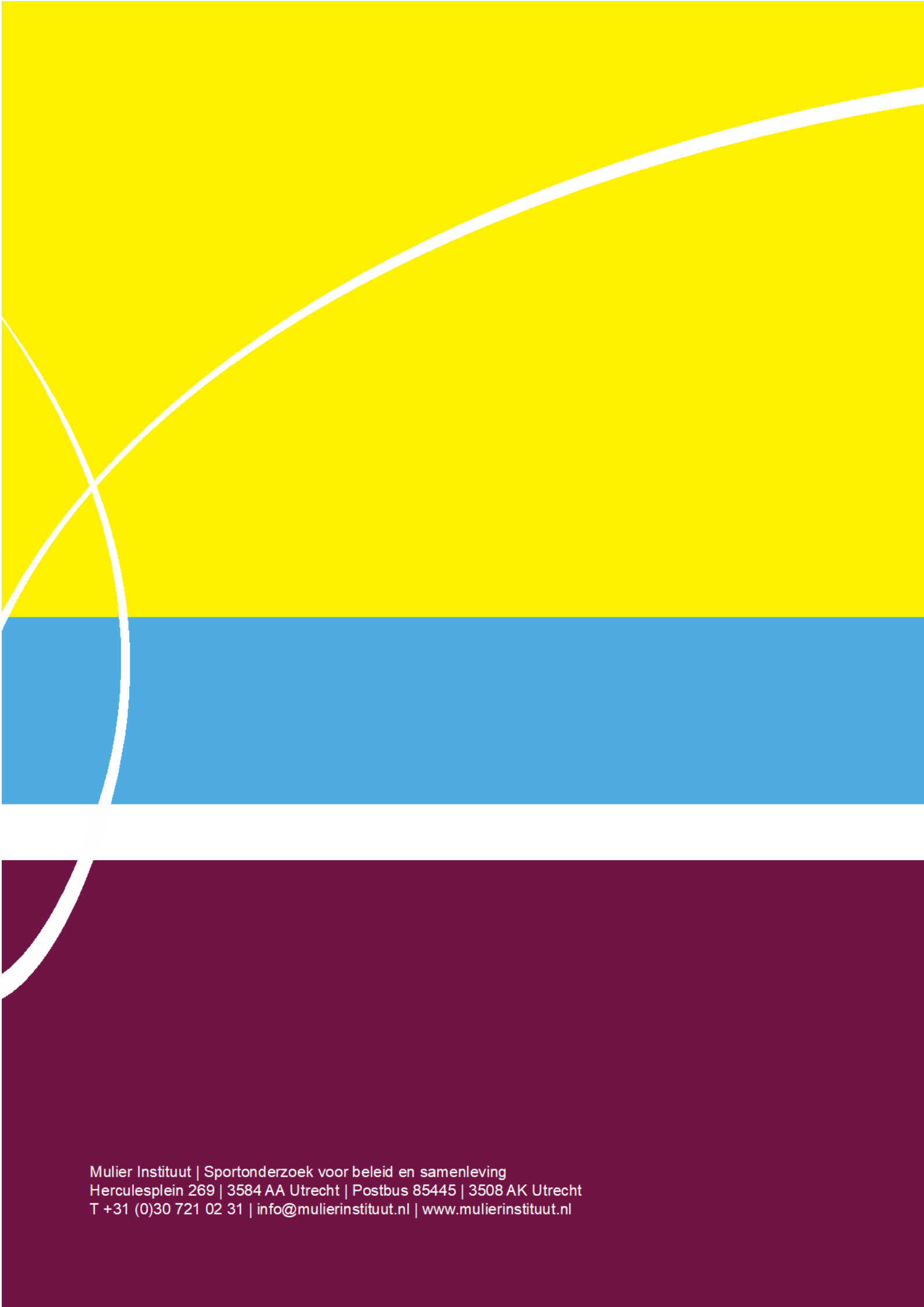
Bijlage III Kerndoelen voor lichamelijke opvoeding

Kerdoel	De leerling leert...	Sleutels
53	zich mede met het oog op buitenschoolse beoefening op praktische wijze te oriënteren op veel verschillende bewegingsactiviteiten uit gevarieerde gebieden als spel, turnen, atletiek, bewegen op muziek, zelfverdediging en actuele ontwikkelingen in de bewegingscultuur, en daarin de eigen mogelijkheden te verkennen.	Bewegen beleven
54	door middel van uitdagende bewegingssituaties zijn bewegingsrepertoire uit te breiden.	Bewegen verbeteren
55	de hoofdbeginselen van de bewegingsactiviteiten op eigen niveau toe te passen.	Bewegen verbeteren
56	tijdens bewegingsactiviteiten sportief te zijn, rekening te houden met de mogelijkheden en voorkeuren van anderen, en respect en zorg te hebben voor elkaar.	Bewegen beleven
57	eenvoudig regelende taken te vervullen die het mogelijk maken, zelfstandig en samen met andere leerlingen, bewegingsactiviteiten te beoefenen.	Bewegen regelen
58	door deel te nemen aan praktische bewegingsactiviteiten de waarde van het bewegen voor gezondheid en welzijn kennen en ervaren.	Gezond bewegen

Bron: Brouwer et al., 2012.

Bijlage IV Ontwikkelingen die het beroep van leraar lichamelijke opvoeding kunnen beïnvloeden

- Met de invoering van de Wet Passend Onderwijs neemt de diversiteit binnen het onderwijs toe. De leraar lichamelijke opvoeding wordt meer dan ooit voor de uitdaging gesteld om voor iedere leerling betekenisvol onderwijs op maat aan te bieden.
 - De relatie lichamelijke opvoeding en gezonde leefstijl krijgt steeds meer aandacht. Van de leraar lichamelijke opvoeding wordt daarom nadrukkelijker een bijdrage verwacht aan het leggen van de basis voor een leven lang sportief bewegen.
 - De verwachting is dat in het onderwijs meer nadruk komt te liggen op persoonlijke vorming en socialisatie. De leraar lichamelijke opvoeding zal hier een bijdrage aan gaan leveren.
 - Door taakdifferentiatie en toenemende diversiteit binnen de lichamelijke opvoeding (bewegen en sport) worden steeds andere eisen gesteld aan de professionele kwaliteit van leraren. De leraar lichamelijke opvoeding zal zich meer dan ooit moeten (door)ontwikkelen
 - De leraar lichamelijke opvoeding draagt vaker bij aan de kwaliteit van het gehele onderwijs in rol van curriculum- en onderwijsontwikkelaar binnen de context van lichamelijke opvoeding (onderwijs, sport, bewegen en gezondheid).
 - Van de leraar lichamelijke opvoeding wordt gevraagd om explicieter de bijdrage van lichamelijke opvoeding aan de schoolvisie en -doelstellingen te verantwoorden.
 - Binnen het onderwijs is meer aandacht aan het ontstaan voor het ontwikkelen van vakoverstijgende kwaliteiten bij de leerlingen, zoals kritisch denken, probleemoplossend vermogen, creativiteit en samenwerken. Dit vraagt ook van de leraar lichamelijke opvoeding een andere didactische en pedagogische benadering.
 - De taakstelling van de leraar lichamelijke opvoeding verbreedt zich. Binnen de school door samenwerking rond vakoverstijgende thema's en specifiek aanbod voor bepaalde leerlingen en buiten de school op verbinding met de omgeving.
 - Ontwikkelingen op het gebied van digitalisering zijn van invloed op het onderwijs. De leraar lichamelijke opvoeding benut in toenemende mate toepassingen op dit terrein om het onderwijsleerproces te ondersteunen en te bevorderen.
 - Evalueren wordt in het vak lichamelijke opvoeding breder en nadrukkelijker ingezet: gericht op het begeleiden en beoordelen van leerlingen en het plannen, realiseren en verbeteren van het onderwijs.
 - Van leraren lichamelijke opvoeding wordt steeds meer een bijdrage verwacht aan talentherkenning en talentontwikkeling bij leerlingen op het gebied van sport en bewegen. Dit heeft invloed op de inhoud van het vak en op de gevraagde bekwaamheden van de leraar lichamelijke opvoeding
-

Mulier Instituut | Sportonderzoek voor beleid en samenleving
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 31 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl